

JAK STUDOVAT PSYCHOLOGII.

Studium psychologie je v Německu, Francii, Anglii a Americe samostatným oborem vysokoškolským, ukončeným diplomováním na psychologa; program studia je podobně určen; v Paříži je nyní ústav pro vzdělání psychologů a pro badání. U nás nejsme dosud tak daleko. Povolání psychologa bude v budoucnosti stejně obecně důležité jako lékařství.

Student psychologie potřebuje přehled o psychologickém badání v různých zemích; jsou zde velké rozdíly ve vyspělosti; ale i hluboké rozdíly psychologických směrů.

I. Stav psychologie v různých zemích.

Německá psychologie byla ještě počátkem tohoto století na prvním místě, které zaujala v druhé polovině minulého století rozvojem experimentálních method. Po první světové válce se začala opožďovat. Neuznávala plně cizí objevy, zejména ne kvantitativní metody individuální psychologie. Kromě válečné izolace odřízla je inflace od cizí literatury a mnozí zachovali psychometrické metody i zásadně jakožto holisté, hlasatelé method celostních. Erich Jaensch posléze označil testy za výplod židovského Ducha. Stern a Bühlerová /židé/ informovali sice Němce o cizině, ale nestačili na to a na konec musili emigrovati /kromě řady jiných/. Po první válce se rozmohly rozmanité typologie, mezi nimi ovšem i velmi důležité, jako Kretschmerova. Na psychology působila fenomenologie Huserlova, ale pak ještě více existencialismus /Heidegger /; to vedlo k subjektivismu, k zavádění mythu do vědy a k nadřazování filosofické anthropologie nad psychologii.

O posledním období jedná Tardy: "Německá psychologie za nacismu", Věda a život, 1947 č.4.

Vady německé psychologie: neznalost statistických method, holismus a existencialismus budou asi časem překonány.

Ve Francii patří nejslavnější jména generací již mezi mrtvé: Binet, Ribot, Poulhan. Pierre Janet je největším z dožívajících. Od Ribota se odvozuje materialistická tendence francouzské psychologie, která se projevuje u lékařů pěstujících psychologii, kdežto Bergson měl velký vliv jako spiritualista /hmota je nižší, duch vyšší/. Bergsonův vliv byl i kladný, ale záporné jeho působení není ještě zcela překonáno. Je dosti francouzských filosofů, kteří psychologisují. Vůbec je hodně francouzských psychologických knih, které se málo opírají o empirii, jsou subjektivní a spekulativní. Kvalita jejich kolísá v mnohem větší míře než práce školy experimentální /Piéron, Dumas a j./. Ve Francii začalo studium psychologie sociální /Tarde, Goblot, Halbachs, Blondel/ a primitivní /Lévy - Bruhl a j./. Francouzské monografie z těchto oborů jsou velmi cenné; v psychologii dítěte Piaget viz Švýcarsko. Dnes se Francouzi rychle seznamují s psychologií americkou.

V Anglii je poměrně málo psychologů, povážíme-li, že to byla země v psychologii vedoucí /18. a část. 19. stol./. Ale většinou jsou velmi dobří /empirismus, statistika, spojení s praxí/. Jména: Bartlett, Burt, Cattell, Flügel, Spearman, Vernon a j.

Psychologie americká /USA/ je kvantitativně nejrozsáhlejší, nejvíce psychologů /4000/, časopisů, knih. Psychometrické metody jsou tam rozvinuty nejdále. Poslední válka neznamena pro americkou psychologii snad žádné ztráty; trvala kratšeji než jinde, bylo málo padlých, hospodářsky po válce je USA mnohem silnější proti ostatním. Američtí psychologové měli v armádě příležitost k novým objevům ve vyšetřovacích methodách individuální psychologie, ale dosud o tom nebylo nic uveřejněno. /Jen o měření inteligence, což není nic podstatně nového./ Armáda vydávala psychologické příručky /zčásti přetisky knih z doby míru, zčásti pro válečné úkoly/. Sociologové, kteří také nabídli své služby armádě, nedostali možnost k aplikaci své vědy, ač by to bylo pro politiku v okupovaných zemích velmi důležité. Armádní psychologie naproti tomu se jevila politicky nezávadnou.

V Evropě jsme zůstali pozadu o 8 let i více - literatura dochází poskrovnu.

Americké psychologii prospěla dále emigrace z Evropy, a to zejména berlínské školy útvárové a psychoanalytiků. Psychoanalýza byla ovšem v Americe pěstována některými lékaři odědávna /Freud.

navštívil USA, byl tam založen časopis 1913/. Ale ještě 1929 nebylo mezi psychology téměř psychoanalytiků. Nyní se tam stává postupně psychoanalýza částí psychologie vůbec. V psychopatologii je uznávána nejvíce, kdežto na universitní psychology působil také Jung. Některým psychologům dosud vadí nemravnost psychoanalýsy, jiným nedostatky objektivního doložení faktů. Také Adler tam emigroval /zemřel ve Skotsku 1937/ a jeho dcera /univ.prof./ v USA pokračuje ve vydávání časopisu adlerovců; mají nejvíce žáků mezi sociálními pracovníky. Vliv psychoanalýsy Freudovy je však v celku největší, ačkoli některá její tvrzení jsou značně kritisována.

Nejmocnější směr americké psychologie je behaviorismus; jeho stoupenci odmítají používat introspekce jako psychologické metody. Ale i ostatní američtí psychologové jsou pod vlivem behaviorismu. Behaviorismus byl původně mechanicko-materialistický, /Watson/, ale dnes se stále častěji pojí s logickým empirismem, který nechce být ani materialistický ani idealistický. /Operacionálníismus/. Vede se o tom dost diskusí. Američané velmi ostře zkritisovali Mc.Dougalla jakožto hlasatele mytických účelných sil - instinktů, ale fakticky z něho přejali mnoho. Také Gestaltpsychologie i v racionální podobě berlínské se jim zdá v něčem mystická.

Německou charakterologii a typologii, z jejichž zástupců neemigroval žádný - blízkost nacismu je u nich největší - většina amerických psychologů ignoruje. G.W. Allport však převzal některé její myšlenky a má vliv; roste zájem o psychologii osobnosti.

Behaviorismus nepodává dostatečný základ pro studium vyšších funkcí duševních. Americká psychologie však předčí německou soustavným zřetelem sociálním, který proniká výzkumem osobnosti. T.zv. psychologie sociální je buď psychologie obecná s hlediska vlivu společnosti na jedince nebo psychologie některých společenských úkazů /davů, reklamy, propagandy, války, předsudků rasových, národních a j./. A tak jsou některé americké "Sociální psychologie" psychologiem obecnými se sociálního hlediska, jiné jsou studii o hromadných duševních úkazech, jiné spojují obojí.

V Americe je úzká spolupráce theorie a praxe. To je spolupříčinou rychlého pokroku vědy. V Německu byla sice dosti rozšířena psychologická praxe /mimo jiné t.zv. psychotechnika, t.j. hlavně psychologie práce, k níž prvé podněty dal americký Němec Münsterberg/, ale němečtí psychotechnikové byli druhořadými psychology.

Akademičtí psychologové němečtí se k této praxi nesnížili, jen v pedagogice bylo užší spojení /Meumann, Kroh, Spranger, Kerschensteiner/. Americká aplikovaná psychologie se týká školy i výchovy rodinné, sociálních případů, nápravy asociálů, reklamy, propagandy, veřejného mínění a je převážně pokrokovým činitelem kromě psychologie ve službách obchodu, kapitalismu a poslední dobou i imperialismu. Kdežto američtí přírodovědci jsou politicky dosti konservativní, jsou psychologové představitelem středu, kdežto mezi sociology se vyskytuje dosti socialistů. Praktičnost Američanů vedla dříve než kde jinde k pojetí duševního života jakožto činnosti, akce živé bytosti /Dewey/; pragmatismus však přehání význam činnosti a pohybu, a zanedbává jejich cíl; srv. americké cestování ohromnou rychlostí sem a tam. Činnostní hledisko - pro psychologii nutné východisko - nevedlo však samo k úplnému překonání atomismu v psychologii, t.j. sklonu rozdělovat duševno člověka na jednotlivé prvky. Proto dávají přednost diferenciální psychologii před charakterologií a nezajímají se o německé kvalitativní výzkumy. Fenomenologie sice emigrovala také do USA, ale pěstují ji filosofové, ne psychologové. Američtí psychologové věnují nyní filosofickým otázkám poměrně dost času - jde tu o boj idealismu a materialismu, ale vadí jim neznalost dialektiky.

Ostatní země mají pro psychologii význam druhořadý. Nám je nyní zvláště přístupná psychologie švýcarská, dosti dobrá, poněvadž nebyla pod nacismem a má spojení i s psychologií francouzskou. Zvláště pěstují psychologii dítěte Francouzi v Ženevě - Ústav J.J. Rousseau /Claparede, Piaget/, kam by měl jít studovat každý, kdo se chce specializovat pro ps. dítěte. Dále je pěstováno poradenství, psychotherapie a nápravná pedagogika. Dobrá je i psychologie holandská; publikace zemí severských jsou málo známy. K velikosti země je málo početná psychologie italská.

Ze slovanských zemí byla psychologie nejvíce pěstována v Polsku /byla o něco významnější než naše/. V SSSR neměla psychologie kvantitativně velký rozsah, bylo to dědictví carismu. Byl podporován Pavlov, jehož reflexologická škola pracuje stále, ale v četných theoretických sporech bylo shledáno, že nevyhovuje /je to materialismus mechanický/. Byla a je pěstována zvláště psychologie pedagogická /v této válce založen pedagogický institut s psychologickým oddělením/. Do ciziny pronikli /kromě Pavlovových výzkumů/ Lurija/výzkum afektů/, Ozereckij a j./psychometrika/.

Česká psychologie:

V Brně je profesorem Rostohar /Slovinec, partyzán/ psal málo. 1944 zemřel doc. Kratina, který proti atomismu Fr. Krejčího probojoval význam hlediska celostního. Byl silně závislý na psychologii německé, studoval ji v Lipsku /lipská škola celostní/. V Brně měl tím vliv na mladší generaci. Prof. Chmelař dlouhá léta působící v poradenství, je mimo jiné znalec experimentování s aparátů. Doc. Kolářiková pěstuje nejvíce psychologii dítěte; také působí ve školním poradenství. Doc. pedagogiky Vaněk pěstuje také psychologii dítěte. Doc. filosofie Konečný /spolupracovník Akordu/ byl studentským poradcem a psal psychologické články.

V Praze prof. Stavěl začínal v nynějším Ústavu lidské práce, byl 1928-38 ředitelem bratislavského ústavu psychotechnického, pak zase působil v ÚLP a věhuje se nyní jen theorii; mnohostranně a kriticky orientován.

Doc. aplikované ps. Doležal studoval ps. theoretickou i praktickou v Německu, ale zamítá její holismus, zdůrazňuje měrné metody; vybudoval ÚLP, přejatý v malých rozměrech, ve velký ústav.

Doc. Tardy působil v tomto ústavu jako školský ps. poradce, pěstuje zvláště ps. osobnosti; věnuje pozornost filosofickým a sociologickým vztahům psychologie.

Ve Výzkumném ústavu pedagogickém je ředitelem dr. Vána /přednáší na pedagogické fakultě/, první propagoval statistické metody americké, z německé psychologie zamítá mnoho pro neověřenost. Byl psychologickým expertem poraden pro volbu povolání a psychotechnikem Elektrických podniků pražských. Ve spolupráci s prof. Příhodou věnoval se také otázkám didaktickým.

Jak je vidět, všichni naši psychologové kromě nejstarších pěstovali také psychologii praktickou. To je pro poznání lidí výhoda, ale mnohdy tato činnost zabírá příliš mnoho času. U nás je zatím málo podmínek pro nutnou specialisaci.

Ve Výzkumném ústavu pedagogickém v Praze působí sociální psycholog dr. Jan Souček. Z pražských pedagogů pěstují psychologii zejména Příhoda, Velinský a Stejskal /ps. dítěte zvl. inteligenci/. Sociální psychologii přednáší prof. Machotka a psal o ní prof. Ullrich. Na lékařské fakultě přednáší lékařskou psychologii Vondráček. V Praze je psychologická společnost, pořádající odborné přednášky.

II. Rozdělení psychologie podle oborů.

A.

Duševní život člověka je celek, proto na prvé místo patří psychologie osobnosti. Historicky dřívější je v moderní psychologii studium jednotlivých duševních funkcí; odtud se přešlo k pojetí synthetickému. V učebnicích psychologie najdeme především psychologii jednotlivých funkcí /vnímání, představování, myšlení, paměti, pozornosti, cítění, snažení, jednání a podrobněji/, teprve v novějších /u nás Kratina/ se pojednává stručně i o osobnosti. Je tedy třeba doplnit učebnice speciální literaturou o osobnosti. Toto dělení psychologie vyplývá z protikladu celek-části; oboje nerozlučně souvisí a doplňuje se. Poznání člověka začalo charakteristikou celku osoby /na př. lhář, lakomec - Theofrastovy Charaktery/, pak věda analysovala, zkoumala funkce, nyní se obrací k synthese, k celku, k osobnosti. Nástup psychologie osobnosti proti dosavadní akademické psychologii byl často velmi útočný. Prvním útokem proti staré psychologii byla psychologie útvarová /Gestaltpsychologie, u nás Kratina proti Krejčímu/, která se k psychologii osobnosti dostala až později. V "Psychologii přítomnosti" Müllera-Freienfelse je zachycen rozpor staré a novější psychologie. Charakterolog Klages obrací se proti akademické psychologii ještě příkřeji. Sám nebyl profesorem psychologie, a čemu se od universitních psychologů naučil, to nerad přiznává. Nový směr vybojoval v psychologii zřetel k celkovým souvislostem, ale přehnal zásadu celkovitosti /holismus/.

B.

Druhé dělení vychází z protikladu obecné - jedinečné, mezi čímž jsou přechody. Je tedy psychologie obecná /historicky starší/, psychologie individuální a psychologie speciální, zejména typologie /vše rozvinuto až ve 20.st./. Psychologie individuální se snaží vystihnout každého jednotlivce. To je právě psychologii velmi důležité. Ve fyzice se nestaráme o každý fyzikální úkaz, poněvadž obecné zákonitosti platí pro všechny individuální případy a pravidla je úplně vysvětlují. V biologii naopak napřed byla nauka o jednotlivých druzích /tedy biologie speciální/ než obecná biologie. V psychologii nestačí nauka o druzích lidí /typologie/, poněvadž jednotliví lidé se od sebe liší mnohem více než zvířata téhož druhu /na př. vrány, myši mezi sebou/. Je pravda, že i ve fyzice zkoumáme význačné jednotliviny /na př. v astronomii slunce, jednotlivé hvězdy/, ale v psychologii je zřetel k jednotlivcům daleko důleži-

tější. Někteří filosofové tvrdí, že psychologie vůbec nemůže vystihnout individuum, jež je jedinečné, nepostižitelné obecnými zákony psychologickými. Individuální psychologie toto stanovisko popírá svou existencí. Ale název individuální psychologie si dal své nauce také Alfred Adler. Jeho nauka je psychologií osobnosti, snaží se ji pochopit jako účelný celek, ale v theorii to není psychologie individuální /v praxi Adler léčil jednotlivce/, nýbrž naráží všechny lidi na jedno kopyto /pocit méněcennosti, sebeuplatnění, morálka / a tvrdí dokonce, že vrozené rozdíly mezi lidmi jsou bezvýznamné, že se lidé liší podstatně jen svými osudy.

Skutečná individuální psychologie se ovšem nemůže zabývat všemi jednotlivci, nýbrž podává návod, jak vystihnout individuum. Jsou tu dva protichůdné směry.

1. Diferenciální psychologie čili psychologie individuálních diferencí /Thorndike, mnoho amerických psychologů/: lidé se shodují v základních duševních vlastnostech a liší se jen v množství, míře jednotlivých vlastností. Thorndike: vše, co existuje, existuje v určité míře. Z tohoto názoru vyplývá a/ snaha po zjištění oněch základních činitelů společných lidem /při čemž snad někteří mají některé této veličiny kvantum nulové/ b/ snaha po měření rozdílů mezi lidmi. V USA byla prakticky i theoreticky nejdůkladněji vybudována psychometrika /nauka o psychologickém měření/, jejíž první myšlenky jsou z Evropy /Galton, Binet, Spearman/. Směřuje nyní k nalezení oněch základních veličin /"faktorů mysli" Thurston, které by charakterisovaly svou velikostí každého člověka tak, jako hustota, barva, tvrdost a pod. charakterisují minerály.

2. Charakterologie /Klages/: každý člověk má svůj osobní svéráz, trvající během života, který zříme v jeho projevech /v mimice, hlasu, písmu, výtvorech, jednání/, který uměle, abstrakcí analysujeme a jehož stavbu, strukturu, zjišťujeme. Klagesovi se vytýkalo použití zření /intuice/ - na př. Příhoda, stoupenec psychologie diferenciální - ale zření kontrolované /souhlas různých psychologů/, které je východiskem rozboru /analysy/ není protivědecké. Klages klade důraz na celek a v tom sdílí vady holismu, ale správně konstatuje, že struktura osobnosti není jen spolupůsobení několika základních faktorů; může být individuálně velmi různá.

Charakterologie byla nejvíce pěstována v Německu. Rozpor mezi diferenciální psychologií a charakterologií se snažil překle-

nout W. Stern /Person und Sache, Differentielle Psychologie/, ale nepodařilo se mu to, protože v theorii pokládá celkovitou účelnost osoby a hledisko analytické za nesmiřitelné protiklady. Novější pokus o synthesesu učinil Američan G.W. Allport /Personality 1938/.

Většinou však se oba směry jen potíraly. Příliš jednoduché pojetí diferenciální psychologie je však dnes opuštěno.

Individuální psychologie, ať měří či zkoumá svéráz nebo strukturu jednotlivce, řídí se obecnou teorií, a tak protiklad mezi obecnou a individuální psychologií je jen dočasný, historicky podmíněný /stejně jako protiklad mezi psychologií atomickou a celostní/. Některé psychologické práce jsou /a budou/ zaměřeny především k jednotlivým případům /ps. vynikajících osobností, kasuistika t.j. jednotlivé případy buď pozoruhodné nebo prakticky významné/.

Mezi individuální a obecnou psychologií osobnosti leží různé typologie. Typologie je v protikladu k charakterologii tím, že se osobní svéráz jednotlivců snaží podřadit pod několik málo typů. /Helwig: Každá charakterologie je vlastně typologií, charakterologie zcela jedinečného neexistuje. Klages naopak: každá typologie je obsažena v charakterologii/. To se nemůže dokonale podařit. Neexistuje obecně platné typologie, každá typologie má platnost neúplnou a omezenou časem a místem. Dále je typologie v protikladu k psychologii diferenciální /Příhoda: Typy versus varianty, Česká mysl /. Podle diferenciálních psychologů bylo zjištěno, že každá lidská duševní vlastnost má spojitou řadu velikostí /označené na př. od 0 do 100 nebo i hruběji/. Typologové přý berou krajní členy jako zvláštní druhy, ač jde o dva konce téže stupnice, které notabene jsou velmi řídké, zatím co středních hodnot je nejvíce. Je však nutno brát zřetel na to, že rozdíly mezi oběma krajnostmi jsou kvalitativní /na př. smutek-veselí/, takže je nutné výslovně tuto kvalitu popsat. Typologové si tedy správně všímají kvalitativní protikladnosti v duševním životě. Mýlí se, když chtějí podřadit celého člověka pod jeden celostní typ, který by měl všechny vlastnosti pro typ charakteristické. Mýlí se dále když zavrhují stupnicové měření typové příslušnosti /měřením, nebo aspoň odhadem/.

Také typologie byla rozvinuta nejvíce v Německu, často v metafysickém pojetí /celostní typy, výlučnost typů místo přechody/.

Ačkoli typologie je podstatně nepřesná, drží se pořád typologický předsudek, že je možno lidi rozdělit na typy /na př. intravertní-extravertní, cyklotymní -schizothymní/, zejména mezi praktiky, kteří by měli rádi pomůcky k rychlému rozřazování lidí. V praxi je třeba často rozhodovat ano-ne, hodí se-nehodí se. Tomu by vyhovovalo jednoduché dělení na protikladné typy. Věda nedovede dosud vždy odpovědět zcela určitě, zda se kdo psychologicky hodí na určité místo, ale mimo to je skutečnost složitější, není tu pouhé ano-ne, dobrý-špatný.

I tam, kde se duševní vlastnosti osoby vyjadřují číselně /na př. pamět, mentální věk/, jde často o stupnici kvalitativní: když roste paměť dítěte, mění se zároveň její ráz /od názorové k logické/; podobně když roste inteligence.

Velmi důležitým oborem psychologie je psychopathologie, nauka o duševních úchylnkách, poruchách a chorobách. Psychopathologie nám poskytuje materiál, který nahrazuje experimenty s člověkem neprováděné. Z psychopathologie vzešly velmi významné nauky o osobnosti: psychoanalýza /Freud/, typologie Kretschmerova, dále Adler, Jung, Rorschach.

V psychopathologii převládá hledisko kvalitativní, nejprve jde o popis rozmanitých úchylek a jejich typisaci /odtud souvislost s typologií/, Teprve nověji pronikají i sem metody měrné a vzniká experimentální psychopathologie zvířete. Znalost psychopathologie je pro psychologa nezbytná. /Viz učebnice psychiatrie, psychopathologie a lékařské psychologie./

C.

Třetí dělení psychologie vychází z protikladu statika-vývoj. Psychologie začínala statikou, dospělým, hotovým, civilisovaným člověkem. V 19. století byla uplatněna idea vývoje a pronikla později i do psychologie. Vznikla psychologie dítěte a vůbec vývoje individua až do stáří a psychologie vývoje lidstva. Vývoj je podstatným znakem duševního života. Proto je statická psychologie vždy neúplná. Začínáme ovšem popisem člověka, tak jak jej právě nalézáme, to je nejsnazší. Ale nepodává nám to vysvětlení, proč je takový. Klagesova charakterologie je statická, bere člověkův svéráz jako daný. Velkým pokrokem byla proto psychoanalýza

Freudova, která zkoumá, jak vznikají individuální zvláštnosti životními osudy jednotlivce, proč na př. je mu určitý druh lidí sympatický. Tento výzkum je však obtížný.

Hledisko vývojové vede nutně k srovnávání člověka a zvířete.

Heinz Werner: Entwicklungspsychologie srovnává vývojově nižší stadia duševního života psychologii dítěte a primitiva a pak návrat do nižších forem: sen, úkazy psychopathické. Srovnávací psychologie je předstupněm psychologie vývojové.

D.

Psychologie se zajímá o jiné vědy jakožto pomocné. Je to především biologie, speciálně biologie člověka. V soustavě věd se řadí psychologie za biologii. Jako biologie člověka předpokládá fysiku a chemii, tak zase psychologie předpokládá biologii. Ovšem biologie se štěpí v nauky speciální; některé části biologie jsou pro psychologa bez významu.

Od Darwina se člověk počítá mezi živočichy; duševní život může být pokládán za část životního dění vůbec. Proto někteří biologové tvrdí: psychologie je věda biologická /Vondráček/. Ale psychologické zákonitosti se zakládají na biologických, ale nejsou jimi vyčerpány. Biopsychologie je psychologie s hlediska biologického /pokusy toho druhu: Bergson, Mc Dougall, Szymanski a j./. Mnoho vlastností duševního života je úzce spjato s udržením a rozvojem tělesného života. Ale vedle toho jsou i jiné stránky lidského duševna.

/Psychobiologie je nevědecký pokus vyložit život za předpokladu duševního činitele v organismech: Bergson, Driesch, Mc Dougall a j./.

Psychologie zvířete je biopsychologická, poněvadž duševní život zvířete je ve službách jeho těla /ne absolutně/. Biopsychologie člověka srovnává člověka se zvířetem /na př. Gehlen, der Mensch/.

Psycholog potřebuje znát anatomii a fysiologii nervového systému a smyslů.

Psychologie se dále opírá o vědy společenské /stručně řečeno o sociologii, ale zase je to také řada speciálních

nauk/. Někteří filosofové, na př. Nicolai Hartmann, hlásali pořadí věd: fyzika, biologie, psychologie, sociologie /resp. "duchovědy"-německý nesprávný název/.

Ve skutečnosti je společenský ráz duševního života člověka prvotním znakem; nelze z lidského duševna vykládat vývoj společnosti, nýbrž naopak. Psychologie člověka patří mezi vědy společenské; má ovšem zvláštní postavení: na jedné straně se opírá o biologii člověka, na druhé o sociologii. I někteří sociologové se snažili vysvětlit společnost z duševních vlastností jednotlivců /psychosociolog. Tarde, Ward, sr. velmi povrchní výklad Sorokinův Sociologické nauky přítomnosti/; z psychologů Mc Dougall, Freud.

Vznik člověka ze zvířete se děl pod vlivem společného života /sr. Engels: Podíl práce na polidštění opice/. Některé duševní vlastnosti lidské jsou /dočasnou/ konstantou v historickém vývoji lidstva a sociologie člověka je předpokládá. Jiné se mění neustále vlivy společenskými. Psychologie člověka je nutně psychologií sociální. Z historických důvodů vznikla oposice psychologie sociální proti dosavadní psychologii obecné, ale to je zase jen dočasné stadium, poněvadž každá psychologie člověka musí být sociální. Z praktických důvodů může odvětví sociální psychologie zůstat. Psychologie jednotlivých kmenů, národů, společností jako je církve, dav atd. jest ovšem speciální psychologie sociální, která má svůj zvláštní obor proti psychologii obecné.

Důležitá je tu zvláště psychologie primitiva, psychologie výchovy a pak psychologie jednotlivých kulturních oblastí /řeči, práce a techniky, hospodářství, politiky, náboženství, umění, vědy, filosofie/. To jsou stejně předměty psychologie jako sociologie.

Nejrozsáhlejší a nejpokročilejší je sociologie americká /pak francouzská/. Ale nemá správnou nauku o vývoji společnosti /yní od kapitalismu k socialismu/.

Methodicky je pomocnou vědou psychologie statistika. Její význam stále roste. Musíte se jí naučit prakticky rozumět. /Cvičení dr. Tríska /. Kromě dosavadní logiky a metodologie je nezbytnou pomůckou psychologa dialektika.

Člověk je psychofysický celek, má stránku v obvyklém smyslu tělesnou, t.j. anatomicko-fysiologickou a stránku duševní.

Proto má být věda o člověku jednotná - anthropologie.

Fakticky se vyznačovala slovem anthropologie tělověda s hlediska vývoje lidstva a rozlišení ras /fysická anthropologie/ nebo výzkum vývoje lidstva od primitivů k civilizaci /kulturní anthropologie- název zavedený v Americe, výzkumy však zahájeny v Evropě/. První nemá pro psychologii velký význam, ačkoli Němci se snažili navázat na ní i rasovou psychologii / pavědu, vrozené rasové rozdíly jsou daleko méně významné než rozdíly společensky podmíněné/. Druhá se stává pro obecnou psychologii stále důležitější, neboť ukazuje, že domněle vrozené vlastnosti lidské psychy jsou velmi často podmíněny společensky.

T.zv. filosofická anthropologie je proti vědecky zaměřená filosofie člověka /Scheler, "personalismus" - J.Mc Murray, existentialismus, thomismus a j./ povyšující se nad psychologii a sociologii.

Filosofický základ je pro psychologa velmi důležitý. Ve filosofii se odehrává boj mezi idealismem a materialismem. Psycholog v tom nemůže zůstat stranou, ledaže by se uchýlil k omezeným výzkumům. Mezi dnešními psychology je mnoho stydlivých materialistů; idealisty najdeme hlavně mezi filozofy, kteří často vytýkají psychologii, že nedokáže vystihnout člověka. Doležal a Příhoda jsou blízcí materialismu. Idealista: Konečný, spiritista: Rudolf Souček.

Psychologie je součást společenského myšlení a podléhá vlivu společenské situace. To se jeví

- 1/ v národním svérázu psychologií různých zemí,
- 2/ ve všeobecných ryzech psychologie určitého historického období, na př. důraz na rozum v osvícenství, technicismus v Americe a pak i jinde,
- 3/ ve "vědeckém" odůvodňování vládnoucích předsudků. Zejména to je učení o nerovnocennosti lidských ras, duševní nadřazenosti muže nad ženou a duševní nadřazenosti bohatých nad chudými. Prvé učení, rasové, pěstovali Němci až do absurdnosti, ale 2/3 Angličanů mělo 1928 rasové předsudky a většina Američanů má dodnes, pokládá černochoy za méněcennou rasu. Učení o rasové nadřazenosti vlastní rasy se opírá o faktické rozdíly v kulturní vyspělosti /na př. Řekové pohrdali barbary/, ale je dnes nástrojem imperialismu. Američtí psychologové původně naivně přebírali rasové předsudky a dokládali je výsledky testů; dnes je to opuštěno.

Učení o méněcennosti ženy hlásali dokonce ještě nedávno i významní psychologové /Freud, W. Stern, Spranger/. Vyplývá ze společenské podřízenosti ženy muži, která začíná mizet v 19. století, a zmizí v socialismu. V USA je učení o méněcennosti žen v psychologii překonáno /odpovídá to lepšímu postavení žen/.

Učení o duševní nadřazenosti bohatých nad chudými hlásali do nedávna právě američtí psychologové /a ještě více angličtí/. Pokrokem vědy nastává tu obrat názorů. /Podrobný výklad o této otázce vyjde jinde/.

Učení o duševní rovnosti všech lidí hlásali někteří ideologové demokratičtí /osvícenci, Adler/; je nesprávné /politicky potíral je na př. Stalin/. Opak: učení o elitách /Pareto/ bývá často formulováno nedemokraticky až fašisticky. Toto učení zapomíná na tvořivost každého člověka a na mnohostrannost nadání /není jediné, elity/. Nerovnost lidí není důvodem proti demokracii /Masaryk/.

Psychologie je studium člověka. Proto každý psycholog musí poznávat lidi. Nestací se seznámit s psychologickými knihami o osobnosti, o individuální psychologii; je nutno lidi pozorovat, zkoumat.

Vyjděte z jednotlivých příruček jako Müller-Freienfels /Lebensnahe Charakterkunde. / a j. uvedených v seznamu lit. Podle toho popisujte lidi a navzájem tyto popisy nezávisle napsané srovnávejte.

Psychopathologii studujte návštěvou lékařské fakulty. Pedagogický ústav města Prahy /Rytířská ul./ má ambulantní případy úchylných dětí. Dále praktikujte v Ústavu lidské práce, Praha II, Jerusalémská 9, ve Výzkumném ústavu pedagogickém /Praha II, Mikulandská/.

K soustavnému pozorování se hodí zvláště děti. Čtěte psychologii dítěte a paralelně pozorujte. O pozorování si dělejte záznamy.

Během studia se seznáňte se všemi obory psychologie /aspoň jednu knihu z každého/.

P ř e h l e d l i t e r a t u r y .

V tomto přehledu jsou uvedeny knihy souhrnné; ani velmi důležité monografie nebyly sem pojaty, jestliže jejich tchema je specielnější a jedná na př. jen o jedné psychické funkci. Student psychologie se musí seznámit aspoň s jednou knihou z každého zde uvedeného oboru. V seznamech převládá literatura novější, poněvadž bibliografické údaje o starší literatuře jsou v různých učebnicích /Kratina, Jurovský/ a přehledech /Müller, Freienfels, Saupe a j./ Rok vydání je uveden nejčastěji poslední známý, jen tam, kde jde o pouhý přetisk, je event. uveden rok původního vydání.

Pozn.: písmeno D znamená buď základní spis, který každý musí znát, nebo spisek zvláště vhodný jako úvod.

I. Učebnice a všeobecné pomůcky

České a slovenské učebnice:

K r a t i n a : Psychologie, 1947. Naprostá převaha německých pramenů, avšak literaturu uvádí z části i jinojazyčnou. Přehnané hledisko celostní. D

J u r o v s k ý : Psychologia. Rozsáhlejší, spíše kompilační, větší zřetel k neněmeckým pramenům, podrobný seznam literatury, 1943.

T a r d y : Psychologie, 1947. Skripta z pedagogické fakulty; stručné, bez literatury, o něco novější než Kratina. D

Německé učebnice:

F r ö b e s : Lehrbuch der experimentellen Psychologie I. 2/1923, II. 3/1929, doplněk 1935. Velmi podrobný a rozsáhlý přehled, referující objektivně o nejdůležitějších pracech až do doby svého vydání. Doplněk z roku 1935 je - z nakladatelských důvodů - příliš stručný a hledisko tvarové není v celém díle dostatečně respektováno. Dodnes velmi užitečná příručka.

M e s s e r : Psychologie. Lepší jsou starší vydání 1/1914, 2/1920. Dobře je introspektivně zpracováno myšlení a vůbec vyšší funkce duševní. Pozdější vydání /na př. 5./ referují o pokrocích německé

psychologie /Gestaltpsych., typologie/, vzdalují se poněkud od hlediska introspektivního a nejsou již tak jednotná.

E l s e n h a n s - G i e s e - G r u h l e u. D o r s c h :
Lehrbuch der Psychologie, 1939. Podobně, ale ještě mnohem hůře než u Messera nastavovaná učebnice; přes svůj velký rozsah dosti mezerovitá.

M e t z g e r : Psychologie, 1941. Teoretik útvarové psychologie, bližší berlínské škole; bohužel necituje literaturu, poněvadž čerpá většinou ze židovských psychologů. Bohatá, teoreticky významná, ale obtížná kniha, která předpokládá již některé znalosti z tvarové psychologie.

S t e r n : Allgemeine Psychologie, 1935. Učebnice originálně personalistického pojetí; právě proto se nehodí pro povšechnou informaci.

Ostatní německé učebnice jsou zastaralé.

Francouzské učebnice:

D w e l s h a u v e r s : Traité de psychologie, 1934.	} také tyto učebnice již zcela nevyhovují
Q u i l l a u m e - L u q u e t : Psychologie, 1931.	
L e f a y n é e A l a u x : Leçons de psychologie, 1932	
L a r g u i e r d e s B a n c e l s : Introduction à la psychologie, 2/1934.	
P i é r o n : Psychologie experimentale, 3/1934.	
P r a d i n e s : Traité de psychologie générale, 3 sv. 2/1946. Velmi objemná a dosti rozvleklá kniha, více originálně než ^{spekulující} empiricky referující; podrobné seznamy literatury o jednotlivých problémech.	

Americké učebnice:

J a m e s : The principles of psychology, I, II 1890. Má historický význam; s mnoha dobrými introspektivními popisy. Výtah přeložen do němčiny, franštiny a ruštiny.

Nejznámější jsou tyto dobré učebnice vždy znovu vydávané:

W o o d w o r t h : Psychology, posl. vyd. 1940to

B o r i n g - L a n g f e l d - W e l d a j . : Introduction psychology, 1939.

D a s h i e l l : Fundamentals of general psychology, 1937.

Dále uvádíme z velkého počtu amerických autorů učebnic obecné psychologie jen jména: I.M. Bentley, R.B. Cattell, F.L. Goodenough /ová/, Th.V. Moore, F.F. Powers a spoluautoři, F.L. Ruch, Ch.E. Skinner, Guilford.

O americké psychologii informují tyto francouzské přehledy:

Z a z z o : Psychologues et psychologie d'Amérique, 1942.
Příliš stručné.

N a v i l l e : La psychologie, science du comportement, 1942.
Referát o behaviorismu, hodí se jako úvod ke studiu behaviorismu. D

Tilquin: Le behaviorisme, 1942. Podrobný přehled hlavních směrů behaviorismu.

Anglická učebnice:

S t o u t a n d M a c e : A. Manual of psychology, 4/1932.
Velká, staršího směru.

Ruské učebnice:

T e p l o v , Psychologija, 1947, učebnice stř.šk.

K o r n i l o v : Psychologija, 1946. Elementární učebnice pro střední školy.

K o r n i l o v a j . : Psychologia, 1938.

R u b i n š t e j n : Psychologija, 1940

Příručky.

} obě větší

Úvod do studia psychologie a vychovatelství, 1946, nakl. Vyšehrad.
Guide de l'étudiant en psychologie, 1940.

B r u n s w i k : Experimentelle Psychologie, 1935. Znameníta příručka pro provádění psychologických pokusů z části s aparáty.

K a t z : Psychologischer Atlas, 1945. Obrázkový, dobrý.

Větší pomůcky:

M u r c h i s o n /vydavatel/: A handbook of general exper. psychology, 1934.

H a r r i m a n /vyd./: Encyclopedia of psychology, 1946.

A b d e r h a l d e n /vyd./: Handbuch der biologischen Arbeitsmethoden, VI A až E, 1921-1935. Podrobná methodika, v lečems zastaralá.

Grande encyclopedie française, díl VIII, 1938./La vie mentale/.

D u m a s /vyd./: Nouveau traité de psychologie, vychází svazek VII. a VIII; rozpočteno na 11 svazků.

S e a s h o r e /vyd./: Fields of psychology, 1942.

G u i l f o r d: ^{ed.} Fields of psychology, 1940.

S a u p e /vyd./: Einführung in die neuere Psychologie, 4,5/1931.
Starší přehled 28 škol a oborů psychologie.

Slovníky:

W a r r e n : Dictionary of psychology, 1934. Velmi dokonalý,
ale jen výklad pojmů a názvů.

Č e r n o c k ý : Psychologický slovník, 1/1940. První vyd. nepo-
třebné pro nesmírné množství věcných chyb; druhé
opravené vydání právě vychází.

G i e s e : Psychologisches Wörterbuch, 3/1935. Stručný.

M u r c h i s o n : Psychological register. Slovník psychologů
z celého světa.

Přehled psychologických směrů.

B o r i n g : A. history of experimental psychology, 1929.

M u r p h y : Historical introduction to modern psychology,
1930.

R. S o u č e k : Stručné dějiny psychologie, 1945. Povrchní.

M ü l l e r - F r e i e n f e l s : Psychologie přítomnosti, 1937
/vyd. J. Laichter/. Překlad knihy vydané roku
1932; dobré jen pro německou psychologii; překla-
datel Konečný připojil doslov s přehledem české
psychologie s hlediska celostního.

S a r g e n t : The basic teachings of the great psychologists,
1944. Překlad J. Součka pod názvem "Základy psy-
chologie" vyjde letos; novější a důkladnější než
Müller-Freienfels. D

M u r c h i s o n /vyd./: A history of psychology in autobiography,
1930 - 1936.

V a n ě k : Psychologické základy nové české a slovenské pe-
dagogiky, 1939.

Přehledné výtahy knih i článků.

Každoročně vycházejí tyto publikace s výtahy prací z celého světa:

Psychological Index

" Abstracts

L'année psychologique

Zentralblatt für Neurologie und Psychiatrie; zde se stále referuje o psychologických pracech, avšak ne o všech.

Psychologické časopisy.

Psychologické časopisy jsou v Praze kromě seminářů na filosofické fakultě /psychologický, pedagogický, sociologický/ v universitní knihovně, /čítárně časopisů/, v pedagogické knihovně Komenského, ve Výzkumném ústavu pedagogickém, Ústavu lidské práce /ÚLP/; ÚLP /dokumentární odd./ vydává také měsíčně Přehled odborné literatury, v němž je též odd. psychologie.

Český časopis: Psychologie /Brno/

Slovenský časopis: Psychologický sborník /Turč.Sv. Martin/

Česká mysl mívá psychologické referáty a občas i články; podobně i Filosofická revue /katolická/.

Články a referáty psychologického významu přináší též Sociologická revue /Brno/, Sociologie a soc. problémy /Praha/, Pedagogické rozhledy, Pedagogický věstník, Úchylná mládež.

Biologie /jakožto pomocná věda psychologie/.

Důležitější než učebnice biologie jako je na př. Bělehrádkova, ve které je též další literatura, je získání všeobecného biologického pojetí z knih:

Ú l e h l a : Zamyšlení nad životem, 1946. Teorie života.

W e l l s -Huxley-Wells: Věda o životě. Český překlad, 3 svazky.
Konkretnější.

C a n n o n : The wisdom of the body 2/1939.

P a r a m o n o v - Novikov: Chrestomatia po darvinismu, 1945.
Rozsáhlý a dobrý přehled vývoje darvinismu.

P a r a m o n o v : Osnovy darvinisma, 1946. Učebnice darvinismu.

Filosoficky významné jsou:

J. B. H a l d a n e : Marxismus a přírodní vědy překl. 1946 .

P r é n a n t : Marxismus a biologie, překl. 1947.

Další práce:

B e r t a l a n f f y - Woodger: Modern theories of development, 1933.

G o l d s t e i n : Der Aufbau des Organismus, 1934; anglicky vyšlo pod názv. The organisme, 1938. Teoretické.

Fysiologie.

Psycholog potřebuje znát především fysiologii smyslu a nervstva.

Najde ji v obecných příručkách jako:

D r a s t i c h : Lékařská fysiologie, 1946 a v jiných podobných.

M ě l k a : Nárys fysiologie smyslů, 1939. D

S t e h l í k : Psychologie I, 1929. Je to anatomie a fysiologie pro psychology, někdy nepřesná a již poněkud zastaralá.

W.H.v. W y s s : Psychophysiologische Probleme in der Medizin, 1944, Basel. Přehledná pro nelékaře. D

Fysiologická psychologie.

L h e r m i t t e : Le mécanisme du cerveau, 1937.

F r e e m a n : Introduction to physiological psychology, 1934.

H a t h a w a y : Physiological psychology, 1942.

C.Th. M o r g a n : Physiological psychology, 1943.

T r o l a n d : The principles of psychophysiology. A survey of modern scientific psychology I, II, III., 1929-1932.

Biopsychologie.

E.Ch. T o l m a n : Purposive behavior in animals and men, 1932.

H. W a l l o n : De l'acte à la pensée, 1942.

Mc D o u g a l l : Introduction of social psychology. Vyšlo r.1908 a mnohokrát potom. Na tomto základním díle stojí obě následující knihy:

- " - An outline of psychology, 1/1923. Výklad autorova vlastního systému.

- " - Energies of Men, 3/1935. Německý překl.: Aufbaukräfte der Seele, 1937.

Viz i knihy v oddíle o psychologii zvířete.

Vývojová psychologie.

W e r n e r : Entwicklungspsychologie 2/1933.

Vyšlo též anglicky: Comparative psychology, 1940.

Psychologie zvířete.

- T e y r o v s k ý: Psychologie zvířete, 1933. D
H e m p e l m a n n : Tierpsychologie, 1926. Podrobná.
W a r d e n a j . : Comparative psychology 2/1940. Největší kompendium.
A l v e r d e s : Tiersoziologie, 1925.
B u y t e n d i j k : Wege zum Verständnis der Tiere, 1946. D
K a t z : Animals and Men, 1937.
Populární. D
B i e r e n s de Haan: Die Tierischen Instinkte und ihr Umbau durch Erfahrung, 1940. Novější učebnice.
G u i l l a u m e : La psychologie animale, 1940.
R a b a u d : Phénomène sociale et sociétés animales, 1927.
P i c a r d : Les phénomènes sociaux chez les animaux, 1933.
M a i e r - S c h n e i r l a : Principles of animal psychology, 1935.
M o s s /vyd./: Comparative psychology, 1942.
W a s h b u r n : The animal mind; a text-book of comparative psychology, 1936.

Dědičnost.

- S e k l a : Dědičnost v přírodě a společnosti, 2/1946, dobrá, ale nutno doplnit, neinformuje o sovětské genetice. D
P e t e r s : Die Vererbung geistiger Eigenschaften und die psychische Konstitution, 1925.
S c h o t t k y : Die Persönlichkeit im Lichte der Vererbung, 1936.
R e i n ö h l : Die Vererbung der geistigen Begabung, 2/1939.
B a u r - F i s c h e r - L e n z : Menschliche Erblehre 4/1936. Rozsáhlá, bibliografie.
Handbuch der Erbbiologie des Menschen: sv.V., díl 1 a 2 1939.
Díl 1. psychologie, díl 2. psychopathologie, zvláště bibliograficky.
G o t t s c h a l d t : Die Methodik der Persönlichkeitsforschung in der Erbpsychologie, 1942.
L y s e n k o : O naslédstvennosti i jejo izmenčivosti /článek v "Chrestomatii po darvinismu"/, 1943.
S c h e i n f e l d - S c h w e i t z e r : You and heredity, 1939.

Tvarová psychologie.

- K r á t i n a : Úvod do celostní a tvarové psychologie, 1935.
Základní příručka. D
- E h r e n s t e i n : Einführung in die Ganzheitspsychologie, 1934. D.
- K a t z : Gestaltpsychologie, 1944. D.
- B r u n s w i k : Experimentelle Psychologie, 1935.
- M e t z g e r : Psychologie, 1941. Doporučení viz výše.
- G u i l l a u m e : La psychologie de la forme, 1937.
- K ó f f k a : Principles of gestaltpsychology, 1935. Základní teoretické dílo.
- K ö h l e r : Psychologische Probleme, 1933. Vybrané problémy.
- T o l m a n : Purposive behavior in animals and men, 1932.
- L e w i n : Principles of topological psychology, 1929.
- "- A dynamic theory of personality, 1935.

Psychologie osobnosti; charakterologie; typologie.

Osobnost:

- K r a t i n a : Osobnost, 1944. Totéž co v jeho učebnicích.
- G. W. A l l p o r t : Personality, 1938. Nejlepší americký přehled.
- S t a g n e r : Psychology of personality, 1938. Zřetel na sociální stránku osobnosti.
- L e w i n : A dynamic theory of personality, 1935. Jen některé problémy.
- J. M c V H u n t /vyd./: Personality and the behavior disorders. I. II. 1944.
- M u r r a y a j. : Explorations in personality, 1938.
Character and personality. Časopis vycházející od r. 1932 i německy, od r. 1935 anglicky.

V novějších psychologických učebnicích zvláště sociální psychologie, jsou kapitoly osobnosti. S hlediska vztahů individua společnosti jsou zvláště důležité:

- K a r d i n e r : The individual and his society, 1939.
- B i n t o n : Cultural background of personality, 1945. Londýn.
- Charakterologie:
- L e r s c h : Der Aufbau des Charakters 1/1938, 2/1941.
Dobrý přehled citů, snah a příslušných dispoic.
- R o t h a c k e r : Die Schichten der Persönlichkeit, 2/1941.

- M ü l l e r - F r e i e n f e l s : Lebensnahe Charakterkunde, 1935. Stručný přehled hodící se pro počáteční studium. D
- "- Menschenkenntnis und Menschenbehandlung, 1940. Obširná, populární, zajímavá, ilustrovaná.
- R o h r a c h e r : Kleine Einführung in die Charakterkunde 4/1940 D
Stručný přehled typologie.
- H e l w i g : Charakterologie, 1936. Rovněž přehled, důkladnější.
- P r i n z h o r n : Charakterkunde der Gegenwart, 1931. Stručný přehled směrů.
- K l a g e s : Die Grundlagen der Charakterkunde, 2/1920, častěji přetiskován. Klages je zakladatelem charakterologie; tato kniha je dosti obtížná; ještě více jeho systém psychologicko-filosofický v Der Geist als Widersacher der Seele, 1929.
- "- Persönlichkeit, 1928. Velmi elementární úvod do charakterologie; proto se doporučuje jako první informace o Klagerově systému. D
- P a u l h a n : Les caractères, 3/1909. Ze starších ještě významné.
- U t i t z : Charakterologie, 1925. Navazuje na Klagesa, subtilní.
- A. A. R o b a c k : Bibliography of character and personality. Bohužel jen do roku 1927.

Psychologie individuálních diferencí.

- T h o r n d i k e : Osobitost, překl. 1926. Základní myšlenky diferenciální psychologie.
- W. S t e r n : Diferenzielle Psychologie, 2/1921. Suchá methodika a vyčerpávající bibliografie.
- A n a s t a s i : Differential psychology, 1937 } dobré empirické přehledy.
F r e e m a n : Individual differences, 1934 }
- G i l l i l a n d - C l a r k : Psychology of individual differences, 1939.

Psychologie žen.

- V i o l a K l e i n : The feminine character, London 1946. Obsahuje bibliografii až do poslední doby o ženě s hlediska psychologie, sociologie, dějin a biologie.
- Helene D e u t s c h : Psychology of woman, a psychoanalytic interpretation, I. II., 1946 London.

- F e r m a n -Miles/ová/: Sex and personality, 1936. Experimentální výzkum o rozdílech postojů a zájmů mezi muži a ženami; dodatek o homosexualitě.
- H e y m a n s : Psychologie der Frauen, 1924. Starší dílo.
- V a e r t i n g : Die weibliche Eigenart in Männerstaat und die männliche Eigenart in Frauenstaat, 1923.
- " - Wahrheit und Irrtum in der Geschlechterpsychologie, 2/1931. Autorka je zaujatá feministka; velmi poučné dílo.
- L a n c o v á -Trnka: Psychologie ženy, 1929. Trnka doprovodil tento přehled svou metafysikou.
- S.K.N e u m a n n : Dějiny ženy, 1931/2.

Pohlavní psychologie.

- E l l i s : Pohlavní psychologie, překl. 1937.
- H u x l e y : Sex biology and sex psychology, 1939, London.
- L a n d i s a j . : Sex in development, 1940.
- viz také
- K a r d i n e r : The psychological frontiers of society 2/1946.

Měření osobnosti; inteligence.

Měření osobnosti:

- S y m o n d s : Diagnosing personality and conduct, 1931.
- G.W. A l l p o r t : The use of personal documents in psychological science, 1942.
- D. F r y e r : The measurement of interests, 1931.
- S t r o n g : Vocational interests of men and women, 1943.
- " - Change of interests with age, 1931.
- G u i l f o r d : Psychometric methods, 1936. Nejdůkladnější přehled statistických method.
- B r o w n -Thomson: The essentials of mental measurement, 1946.

Inteligence:

- V á ň a : Psychotechnika, 1926. Úvodní.
- " - Měření inteligence, I, 1933. Jen úvod a přehled testů.
- S t e j s k a l : Dětská inteligence, I. díl, 1934. Velmi dobré. D
- W. S t e r n : Die Intelligenz der Kinder und Jugendlichen, 4/1928. Ze starších příruček nejlepší, teorie i přehled testů.

- T e r m a n -Merrill: Measuring intelligence, 1937.
Mental measurement yearbook. Ročenka vydávaná v New Jersey.
- S p e a r m a n : The abilities of man, 1927. O inteligenci a jiných faktorech osobnosti s hlediska teorie obecného inteligenčního faktoru.
- S t o d d a r d : The measuring of intelligence, 1943.
- L.L. T h u r s t o n e : Primary mental abilities, 1938. Výsledky na základě vícefaktorové teorie nadání.
- C. B u r t : Factors of mind, 1941.
- G.E.T h o m s o n : The factorial analysis of human ability, 1939. Podrobný úvod.
- Intelligence: its nature and nurture, National Society Stud.Education, ročenka 39 r.1940 část I a II.
- B i n g h a m : Aptitudes and aptitude testing, 1937.
- C a t t e l l ; The measurement of intelligence of infants and young children, 1940.
- F r e e m a n : Mental tests; their history, principles and applications, 1939.
- W e c h s l e r : The measurement of adult intelligence, 1944.
- V e r n o n : The measurement of abilities, 1940.

Psychoanalýsa.

Do češtiny přeloženo od Freuda:

- F r e u d : Úvod do psychoanalýsy, 2/1945. D
- "- Výklad snů, 1937.
- "- Tři úvahy o sexuální teorii, 1926.
- "- Budoucnost jedné iluze, 1929.
- "- Vzpomínka z dětství Leonarda da Vinci, 1933.
- "- O sobě i psychoanalýse, 1936.
- "- Psychoanalytické chorobopisy, 1936.
- "- Psychopatologie všedního života, 1938. D
- A n n a F r e u d : Psychoanalýsa pro pedagogy, 1937. D

Další práce:

- R. S o u č e k : Psychoanalýsa, 2/1938. Stručný referát.
- S e a r s : Survey of objective studies of psychoanalytic concepts, 1943. Podává přehled přezkoumání Freudových tvrzení objektivními metodami.
- H . D e u t s c h : Psychology of woman, 1946.

- B i r n b a u m /vyd./: Handwörterbuch der medizinischen Psychologie,
1930.
- S c h n e i d e r : Die psychopathologische Persönlichkeiten,⁷1944.
Stručné.
- F r a u c h i g e r : Seelische Erkrankungen bei Menschen und Tieren
1945.
- T r a m e r : Lehrbuch der allgemeinen Kinderpsychiatrie,
²/1945.
- H o m b u r g e r : Psychopathologie des Kindesalters, 1926.
Nejdůležitější.

Americké psychopathologie:

- G o l d s t e i n : Human nature in the light of psychopathology,
1940.
- M a s l o w -Mittelman: Principles of abnormal psychology, 1941.
- M o r e n o : Psychodrama - collected papers, 1945.
- D o r c u s -Schaffer: Textbook of abnormal psychology, ³1945.
- B u r t : The subnormal mind, 1935.
- H u n t /vyd./: Personality and the behavior disorders, 1944.

Psychologie sociální.

- G u r n e e : Elements of social psychology, 1936 D
- B l a c k b u r n : Sociology and the social pattern, 1945.
Hodí se jako stručný úvod; jsou to kapitoly
z obecné psychologie z hlediska sociálního.
- D u n l a p : Social psychology, 1925.
- Y o u n g : A handbook of social psychology, ²/1944.
- L a P i e r e a F a r n s w o r t h : Social psychology, 1936, nové vyd. 1942.
- B i r d : Social psychology, 1940.
- K a t z - S c h a n c k : Social psychology, 1938.
- K l i n e b e r g : Social psychology, 1940. Zřetel k rasové psycho-
logii.
- S. G. B r o w n : Social psychology; 1934. Doloženo konkrétními
příběhy.
- J. F. B r o w n : Psychology and social order, 1936.
- K r o u t : Introduction to social psychology, 1942.
- F r e e m a n : Social psychology, 1936.
- B l o n d e l : Introduction à la psychologie collective.
Starší stručná sociopsychologie. D
- M u r p h y -N e w c o m b e -M u r p h y : Experimental social psychology, ²/1937.
Převážně psychologie dítěte.

Kardiner : The individual and his society ,1939.

Psychologie primitivů.

- Voráček : Úvod do studia člověka, společnosti a civilizace, 1940. Úvodní učebnice. D
- Levy Bruhl : La mentalité primitive, 1922.
-"- Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures.
- Blondel : La mentalité primitive, 1926.
- Boas : Mind of primitive man, 1938.
- Kardiner : The psychological frontiers of society, 1946
Psychol. srovnání primitivní kultury s dnešní.
- Thurnwald : Die menschliche Gesellschaft, 3 sv. 1930.
- Porteus : The psychology of primitive people, 1931.
L'espèce humaine, 1937. Encyklopedické dílo.
- Grabner : Das Weltbild der Primitiven, 1924.
- Thomas : Primitive behavior, 1937.
- Bartlett : Psychology and primitive culture, 1929.

Dětská psychologie.

- Bláha : Sociologie dětství, 3/1946.
- Claparède : Psychologie dítěte a experimentální pedagogika, překl. I. 1925, II. 1928. Stručné a obsažné. D
- Bühler K.: Nástin duševního vývoje dítěte, 1939. Stručný úvod.
- Tumlirz : Jugendpsychologie der Gegenwart, 1930. Stručný přehled s hlavně německou bibliografií.
- Gesell : The first five years of life, 1940.
- "- Infant and child in the culture, 1943.
Dvě závažné práce nejznámějšího amerického odborníka, autora řady monografií o dítěti.
- Jersild : Child psychology, 3/1942.
- Valentine : The psychology of early childhood, 3/1946.
- S. Isaacs : Intellectual growth in young children, 1930.
- "- Social development in young children, 1933.
- W. Stern : Psychologie der frühen Kindheit, 6/1930.
- Bühler Chatlotte: Kindheit und Jugend, 3/1931.
- Murchison /vyd./: A handbook of child psychology, 2/1933.
- Goodenough : Developmental psychology, 1934.
- J.J.B. Morgan : Childpsychology, 3/1942.

C a r m i c h a e l / vyd. /: Manual of child psychology, 1945.

Z francouzů psali monografie o psychologii dítěte Piaget, Wallon, Guillaume a j.

B e r t r a n d a j.: Psychologie de l'enfant de sept à quatorze ans, 1939.

První a klasické knihy:

W . P r e y e r : Die Seele des Kindes, 1882.

S u l l y : Studie psychologie dětství, překlad 1899.

Školní věk:

K r o h : Entwicklungspsychologie des Grundschulkindes,

K r o h : Psychologie der Oberstufe, 5-6/1940.

G e s e l l : The child from five to ten,

Puberta a adolescence.

S k o ř e p a : Puberta, 3/1940. Rozsáhlá kompilace; nedbá psychoanalysy. D

U h e r J.: Středoškolský student a jeho svět, 1939.

S p r a n g e r : Psychologie des Jugendalters, 4/1931.

T u m l i r z : Reifejahre, 1924.

B ü h l e r Ch. Das Seelenleben des Jugendlichen, 5/1929.

H o f f m a n n : Die Reifezeit, 3/1930.

C o l e : Psychology of adolescence, 2/1942.

G a r r i s o n : Psychology of adolescence, 1934

P a t r i d g e : Social psychology of adolescence, 1938.

M e n d o u s s e : Duše dospívajícího jinocha, překl. 1934 } Starší,
-"- Duše dospívající dívky, překl. 1932 } populární.

Celý průběh života:

B ü h l e r Ch.: Das Lebenslauf als psychologisches Problem, 1933.

Psychologie stáří:

V i s c h e r : Das Alter als Schicksal und Erfüllung, 2/1945. D
Dobry úvod, bibliografie.

Pedagogická psychologie.

- C l a p a r è d e : Psychologie dítěte a exper. pedagogika , český
překl. I.1925, II. 1928.
- T h o r n d i k e : Pedagogická psychologie, český překl., kratší
kurs,1929. Je to spíše obecná psychologie se
zvláštním zřetelem k učení.
- T u m l i r z : Pedagogische Psychologie,1930.
- R u t t m a n n : Die Methoden der pädagogischen Psychologie,
1930. Důkladný přehled.
- B u s e m a n n : Pädagogische Milieukunde, 1927.
- V a e r t i n g Mathilde: Lehrer und Schüler,1931. D

Novější americké učebnice s názvem "Educational psychology" nebo
podobně napsali:

Commins, Gates, C.R.Griffith, Hartmann, H.L.Hollingworth, Jordan,
Judd, Sandiford a mnozí j.

Poznámka pro začátečníka:

Zvláště se doporučuje Kratinova "Psychologie" jako učebnice a Sargento-
vy "Základy psychologie" jako přehled. Z ostatních především učebnice
americké jakožto nejnovější. Znalost angličtiny je pro psychologa
nezbytná.

PSYCHOLOGIE OSOBNOSTI I.

/Letní semestr 1947/

I. Význam světového názoru pro psychologii. Hodnocení a věda.

Každý, kdo studuje na filosofické fakultě, každý kdo studuje duševní život člověka psychologicky, sociologicky, historicky, kdo studuje kulturu, potřebuje orientace o světovém názoru jednotlivých vědců. V matematice a do značné míry i ve vědách přírodních není filosofický postoj vědce tak důležitý jako v naukách zabývajících se člověkem. Vědy o člověku se rozpadají v řadu směrů; názory v nich hlášané jsou rozmanité, až protichůdné, mimo jiné právě pro různost východiska, různost světového názoru. Nikdy bychom nepochopili dobře české dějiny, kdybychom si neuvědomovali, že Pekař byl konservativce, který se snažil zvrátit thesi Palackého, že husitství bylo vrcholem našich dějin. Zůstali bychom bez orientace v sociologii, kdybychom nedbali na př. toho, že Pareto nebo Sorokin jsou zastánci názorů protidemokratických a poskytují argumenty fašistům. Stoupenci reakčních názorů se často prohlašují za objektivní vědce. /U nás sociolog Mertl, který hlásal, že malá hrstka lidí vládne oligarchicky ostatním, a tak odůvodňoval fašismus a svou spolupráci s Němci./

Psychologie není v tak úzkém vztahu k politice a světovému názoru jako historie a sociologie, ale přece vztah tu je. Věky trvající boj materialismu s idealismem se odehrává také v psychologii. Psycholog se proto nevyhne zaujetí stanoviska v této otázce. Kromě toho mají některé partie psychologie přímý vztah k otázkám veřejného života - zejména psychologie sociální. /Příklad: učení o tom, že člověka je nutno napřed reformovat mravně, aby se dosáhlo lepší organizace společenské, odporuje vědě, ale přesto se v politice drží./

Fakt, že vědci vycházejí z určitého světového názoru a že slouží /často i nevědomky/ určitým politickým směrům, je pošetilé zastírat. Je užitečné vědět, zdali vědec neponechává ve své mysli

místo nějakým mythům, neuznává-li snad nadpřirozeno, které prý je vědě nepřístupno. Je dobře mít jistotu v tom, zda se pod titulem objektivní vědy nehlásají názory protidemokratické /na př. o nastávajícím úpadku kultury, o nadřazenosti určitých ras či společenských "elit" a pod./.

Je známo, že vynikající psychologové nebyli většinou "ne-stranní", "objektivní" učenci. Jejich zaujatost je ovšem mnohdy vedla k omylům /nebo k přehánění -příklad:Freud/. Požadavkem vědy je kritičnost, která zabrání tomu, aby se vlastní přání nebo obavy, vlastní postoje a hodnocení nezkreslovaly skutečnost. Věda se opírá o zkušenost /pozorování, experiment, doklady/ a rozumově ji zpracovává. Někteří vědci se z obavy před neobjektivností omezují na úzké pole, nechtějí prý filosofovat, pěstovat "metafysiku". Ale jakmile začneme hledat syntésu jednotlivých zkoumání, musíme zobecňovat, a to má brzy i filosofické důsledky. Chybou vědce není vliv jeho světového názoru, pokud se nevzdává základní zásady vědecké: vycházet ze zkušenosti sdělované mezi lidmi a rozumově ji zpracovávat. Teprve opuštění této zásady přijetím jiných pramenů poznání je protivědecké, ať už je tímto pramenem náboženské zjevení nebo filosofova intuice. Díla vědců nestávají se bezcennými tím, že se v nich projevuje jejich světový názor a jejich zaujetí - třebaš námi zamítané. Čteme jejich díla kriticky. Nastávající vědec se musí učit kritičnosti, mimo jiné nepodléhat vlastním přáním a obavám, ale ne být ve vědě jedním člověkem /"objektivním"/ a v životě jiným /na př. straníkem/. To by bylo učení o dvojí pravdě. Taková rozpolcenost bývá někdy u přírodovědců, kteří pěstují okultismus /botanik Velenovský/ nebo zpátečnickou politiku /fysiolog Mareš - obhajoba rukopisů/: Poněvadž jejich obor je vzdálen lidským záležitostem, nedochází u nich k smíšení jejich odborné vědy s nekritickým zaujetím v jiném oboru. U vědce, který se zabývá člověkem psychologicky, historicky, sociologicky či jeho kulturou, je ostré rozdělování vlastní osoby na vědce a nevědce projevem nedůslednosti. Některé filosofie rozdělují příkře dvě oblasti; "to, co jest" a "to, co má býti". Tyto oblasti jsou prý nezávislé; to je důvod pro dvojítoť člověka: jednou je vědcem, podruhé politikem nebo ethikem, filosofem. Ve skutečnosti ze znalosti toho, co jest /ale ne jen z toho/ plyne, co má člověk dělat /srv. medicína, pedagogika - vědy praktické/. Není tu tedy nezávislosti /ale ovšem také ne totožnosti/. Naopak z toho, co hodlám

dělat, plyne /mimo jiné důvody/ co budu zkoumat /ovšem ne, jak má vypadat výsledek zjištění stavu věcí/. Tato druhá závislost je celkem uznávána všeobecně; ale byla přehněna u Windelbanda a Rickerta; že prý historik svým hodnocením tvorí historická fakta, kdyby se o ně nezajímal, nebyla by prý to fakta historická.

Rádl u nás žádal od sociologie a vůbec duchovněd, aby hodnotily; aby s hlediska toho, co má býti, posuzovaly to, co bylo a jest.

To je nesprávné směřování obojího; věda sama konstatuje, nehodnotí, ale ovšem podává důvody pro hodnocení. Marx výslovně prohlašoval, že v "Kapitálu" je ^{jeho} cílem objektivní poznání zákonitosti kapitalismu, bez ohledu na to, zda kapitalismus hodnotíme jako dobrý či špatný. Mluví tu jen fakta a závěry z nich. To bylo Marxovi vytýkáno jako nemorální; socialista má prý hodnotit. Ale to není cílem vědeckého pojednání ^{-hodnocení} projevilo Marx jinde. Mluví-li k lidem hodnotícím jinak, a to bývá ve vědě často, nepřipojují své hodnocení, ale nevzdávám se ho.

Morální zaujetí v psychologii bylo často brzdou vědeckého poznání. V 19. století se pokládalo za neslušné zabývat se animalní stránkou člověka. Když Freud prolomil tuto překážku a začal zkoumat význam sexuality u člověka, byl prohlašován za nemorálního. Ale i když nějaké věci odsuzujeme, musíme se jimi ve vědě zabývat.

Souhrn: Hodnocení škodí vědě tenkrát, když vede k přehlížení a zamlčování nepříjemných skutečností; ale z toho neplyne zavrhovitelnost hodnocení vůbec. Naopak vědec nemá své hodnocení tajit nebo zamlčovat. Když dokazuje vědecké tvrzení, musí uvádět fakta a z nich dělat závěry. Pro pouhou vědu tento postoj stačí, ale vědec zabývající se člověkem překračuje jako člověk pouhou teorií. Příkladem je lékař nebo psychologický poradce. To vědě neodporuje, naopak je to pro zaujetí vědecké podporou.

Idealismus a materialismus v psychologii.

Idealismus učí, že duševní život je samostatný proti tělesnému, buďto úplně nebo aspoň v něčem /na př. v myšlení, v mravnosti/. Materialismus tvrdí, že duševní život je stránkou života tělesného. Jenom těm, kteří nechtějí odpovědět na otázku, zda je hmota či není /positivisté/, neklade se otázka souvislosti duševního a hmotného. Ptát se, zda existuje hmota /nebo duše/, je pro nevopositivisty otázka nesmyslná, pseudoproblém. Tak se snaží být "nadstraničtí".

První soustavný psycholog, Aristoteles nerozděloval člověka na dvě substance, tělo a duši, nýbrž duše je podle něho činnostní princip těla. Hmota těla žije tím, že se řídí duší; duše existuje v činnosti těla, duše je funkce živého těla /to neznamena: produkt hmoty!/, činitel hýbající hmotou, ale od ní neoddělitelný. Jenom rozum je nezávislý na těle, a proto člověková duše je po této stránce samostatná. Rozum přichází do těla zvenčí. Je to rozum všelidský, obecný, všem lidem společný. Proto není duše jednotlivce nesmrtelná. Lidé se liší oživeným tělem, ne rozumem.

Descartes rozsekl člověka na dvě substance: tělo a mysl. Tělo není ožívováno duší, nýbrž je čistě hmotné. Zvíře nemá rozum, ale ani duši, je to automat. Člověk má rozum, mysl, samostatnou to substanci. Tato substance, kterou Descartes nenazýval duší, ale myslí /duše byl název theologický/, působí však na tělo v šišince /která leží uprostřed hlavy/. Tehdy bylo snadné rozdělit člověka na dvě samostatné substance, poněvadž mezi tehdy známou mechanickou zákonitostí hmoty a myšlením je nepřekonatelný rozdíl. Descartes se však přesto snažil vysvětlit, jak to, že člověk funguje jako jednotný celek /spojovací místo šišinka, z ní vycházejí jakési nervové proudy/.

Descartesovo rozdělení jevů hmotných /rozprostraněnost/ a duševních /myšlení a j./ se drželo až do konce 19. století i déle. Tělověda člověka se nestarala o duševno, psychologie nedbala lidského těla. Locke, Hume a j. budovali psychologii duševních jevů; ale vzorem jim byla přísná zákonitost mechanická. Vykládali duševní dění jako sdružování počitků a sdružování představ /psychologie asociační/.

V 19. století prudký vývoj biologie vedl k Darwinově vývojové theorii. Darwin dokázal, že člověk se vyvinul ze zvířete. Tím se změnil názor na postavení člověka. Člověk přestal být pokládán za výjimečného tvora, nadaného rozumem; bylo poznáno, že stojí na konci dlouhé vývojové řady živočišné. Darwin podal důkazy o původu člověka především po stránce tělesné. Ale věnoval též pozornost úkazům duševním. /The expression of emotions in animals and man 1872/. Ukázal podobnost výrazu citů mezi zvířaty a člověkem.

Místo protikladu mechanická hmota - rozumový duševní život nastoupilo přesvědčení o vývojové spojitosti zvířecího a lidského duševního života. Psychologové se však hned Darwinových myšlenek neujali - spíše se v 2. polovině 19. století snažili najít mozkový

podklad duševních dějů /1861 první lokalisace - Broca našel pohybové centrum řeči v mozku/.

Aristoteles a podle něho Tomáš Aquinský viděli v rozumu zvláštnost člověka proti zvířeti. Proto má pro vývojovou teorii velký význam zkoumání inteligence zvířat. Katoličtí psychologové popírají, že by zvířata měla inteligenci. Zvláště důležité je zkoumání šimpanzů. Wolfgang Köhler během první světové války na Tenerife prováděl výzkum několika exemplářů a zjistil u nich pochopení pro souvislost nástroje /na př. bambusových holí do sebe zasunutých a cíle /dosáhnout vysoko zavěšeného banánu/. Šimpanzi jsou svou pohyblivostí, zvědavostí a experimentováním ze všech opic nejpodobnější člověku - mají to, čemu se vznešeně říká "pud po poznání". V některých ohledech /kde není třeba řeči/ byla zjištěna u geniálního psa inteligence jako u 8 letého dítěte; obyčejně stojí zvířata na úrovni dětí mnohem mladších. Hlavní rozdíl lidské inteligence proti zvířecí je užívání řeči, umožňující abstraktní myšlení; ovšem i technická inteligence člověka je proti zvířeti zpravidla mnohem vyšší.

Descartovo učení, že zvířata jsou automaty a že člověková mysl je zvláštní, na těle nezávislá substance, se dnes nedá držet. Rozmach biologie a vývojová teorie vedly některé vědce k názoru, že psychologie je prostě součástí biologie /u nás prof. lékařské psychologie Vondráček/. Ale ačkoli psychologie musí vycházet z biologických vlastností člověka, nevyčerpáme biologickým pojetím duševní život. Byl by to nesprávný biologismus /rozšiřování obsahu biologie nad přípustnou mez/.

Náš psycholog Fr. Krejčí prohlásil, že duševní život je uvědoměním tělesných reakcí. Tím se hlásil k stanovisku biologickému, ale nebyl v tom jasný - na druhé straně zdůrazňoval naprostou různost jevů tělesných a duševních.

Odpůrci kausální psychologie.

Bergson. Zapojení psychologie na přírodovědu narazilo na prudký odpor některých filosofů. Z nich je nejvýznamnější Bergson /1859-1941/. Bergson dokazoval, že jsou dva principy ve světě: mechanická, prostorová hmota a tvořivý časový život. Lidský rozum je blízký mrtvé hmotě, dovede s ní dobře zacházet, ale nerozumí životu. Lidská inteligence je protiklad zvířecího instinktu, který je

nástrojem účelného, tvořivého života. U člověka nalézáme však možnost zření, intuice životního proudu, která zavrhuje šablonu rozumu, aby se dobrala hloubek života. Umění a pravé náboženství je poznání rozumu a vědě nedostupné. Psychologie kausálně vysvětlující - rozumová věda - nechápe tedy vyšší duševní život. Bergsonova filosofie je zaměřena proti vědě. Zdůrazňuje některé dialektické stránky života /stálý pohyb, tvoření nového, nedokonalost logiky/, ale místo pojetí spojujícího mechanismus a tvořivost, stálost a plynutí ve vědeckou /dialektickou/ syntesu roztrhuje oba tyto rysy skutečnosti na dva principy. Boha /život/ a hmotu a dvě cesty: od Boha k hmotě /postup vědeckého rozboru/ a od hmoty k Bohu /náboženská intuice/. Není divu, že sympatisoval se spiritismem. Ke konci života se však stal katolíkem - čímž se vlastně odřekl podstatné části své filosofie. Stejně jako ve vědomí jednotlivce roztrhuje od sebe mechanismus a tvořivost, kvantitu a kvalitu a u zvířete instinkt a inteligenci, vyspekuloval dvojí druh mravnosti a náboženství /"Dvojí pramen mravnosti a náboženství"/, totiž užitečně mechanické a vyšší, nadpřirozené. Paměť uložená v mozku je mechanická /vybavování pohybů/, kdežto vzpomínky jsou prý paměti bez hmotného podkladu. Ani toto roztrhování paměti na dvě ani rozlišení instinktu a inteligence se v psychologii nemohlo udržet jako naprostá protikladnost, poněvadž jde o jevy úzce související. Bergson je metafysický dualista, zabsolutňuje protiklady nerozlučně spjaté ve dva principy, nižší hmotu a vyšší - život duchový.

B. měl velký vliv na francouzskou psychologii /na př. na Delacroixovu ps. náboženství/, ale spíše špatný. U nás je stoupcem Bergsonovým Milíč Čapek. O Bergsonovi budeme ještě dále mluvit, zvláště v kapitole o čase.

Dilthey /1833-1911/, německý historik a filosof nebyl tak nepřátelsky zaujat proti vědě jako Bergson, v němž se sváří vědecká erudice a intelekt s mystikou a nenávisť k materialismu. Ale konstatoval, že dosavadní psychologie neposkytuje historikům pomůcky k pochopení velkých zjevů kulturních. Proto rozlišil dvojí psychologii: dosavadní přírodovědecké orientace, t.zv. psychologii vysvětlující a novou, potřebnou pro historiky a kulturology, psychologii rozumějící, kterou bude třeba vytvořit.

Tato nová psychologie má popisovat zážitky, rozčleňovat je

a hledat jejich strukturu, poznávat je v jejich celosti a účelovosti, které jsou vyšším řádem než přírodovědecká kausalita.

Tehdejší akademičtí psychologové dokázali ovšem, že kausální psychologie jest jediné správnou psychologií, ale nedovedli historikům užitečnou psychologii tohoto druhu podat, poněvadž se drželi rozkládání duševního života na počitky a asociace představ. Dilthey zdůraznil proti tomu správně celistvost a strukturnost duševního života, ale postavil tyto stránky duševna nesprávně v ostrý, nėsmiřitelný protiklad. Od jeho prací /a jiných filosofů té doby/ se datuje rozdělování věd vůbec a speciálně věd o člověku na přírodovědy a duchovědy, které je základní chybou německého myšlení. Toto rozdělení, které se ujalo i u nás, je vadné v tom, že odlišuje dvojí, zásadně různý druh skutečnosti, přírodní a duchovou, a to často na témže předmětu /na jednotlivci, na společnosti/. Je překážkou zvědečtění nauk o člověku.

Ve stylu tohoto pojetí rozlišuje Dilthey také typy filosofů na materialisty a idealisty; jedni nemohou zásadně pochopit druhé.

Žákem a pokračovatelem Diltheyovým je Spranger /nar.1882/. Také on vybudoval typologii životních pojetí /ekonomické, politické, sociální, theoretické, estetické, náboženské/; tyto typy se však mohou mísit. Kulturu odvozuje z druhu zážitků a domnívá se, že druhy zážitků odpovídají oborům kultury. Nenapadá ho vůbec zkoumat souvislost kultury s hospodářstvím a politikou, poněvadž právě je duchovědec, který smí ignorovat hmotnou příčinnost. Spranger vystihl dobře ducha německé studentské mládeže, ale nechal stranou její šovinismus a pudové souvislosti. Ve svých "Lebensformen" /typy životního pojetí/ zidealisoval soudobou německou kulturu; prohlásil tu člověka toužícího po moci /typ politický/ a člověka ziskuchtivého /typ ekonomický/ za kulturotvorné, lidumil /typ sociální/ zmírňuje pak příkrosti života. Někdo se rodí s vůlí k moci, jiný s vůlí k zisku, jiný lidumilem a je to vespolek dobré - to je obhajoba imperialistického kapitalismu. Sám Spranger je idealista; nejvýše staví typ náboženský. Je zřejmé, jak duchovědná metoda Sprangerova ospravedlňuje a idealisuje tehdy vládnoucí třídu. Spranger pracuje methodou t.zv. ideálního typu /zavedl Max Weber/, obdoby ideálních geometrických útvarů, které nejsou v přírodě dokonale uskutečněny. Tato metoda je správná,

když nezůstaneme u jejich vytvoření, ale zkoumáme také kausální souvislosti. Naproti tomu Spranger prohlašuje své typy za věčné a určuje jen jejich vztahy k duchu historického období a k duchu věčných ideálů.

Kdežto Dilthey hledal psychologickou pravdu jen prožitku a jeho popisu, hledá Spranger také smysl prožitků; smysl je dán včleňováním do hodnotného, ideálního celku /konec konců do věčných hodnot - mystika/.

Více než psychologové hlásili se v Německu k duchovědnému pojetí člověka filosofové; psychologie ať se omezí na kausální vztahy tělesně-zvířecí stránky člověka. Nacismus učinil konec duchovědnosti /ale Spranger zůstal profesorem, přizpůsobil se/ a zdůraznil naopak zvířecí stránku člověka a rasu jako nejhodnotnější; z předchozího velebení prožitků zůstal jen romantický nádech. Tak přešla německá idealistická inteligence v naturalistickou zvířeckost během jedné generace.

Dnes chce zavést Sorokin v Americe zase naprosté rozdělení kausální a duchovědné metody do sociologie, čehož byla dosud americká sociologie prosta, kdežto u Němců právě to rozdělení zadržovalo rozvoj sociologie.

O pojmu celku, struktury a účelu, který zdůrazňoval Dilthey a Spranger proti nedokonalé asociační psychologii své doby budeme mluvit ještě dále.

Husserl 1859-1937. Narodil se v Prostějově; byl to žid, který přestoupil k protestantismu. V Lipsku na studiích byl přítelem Masarykovým. Věnoval se jen studiu a filosofii. Po nástupu nacistů žil téměř opuštěn, neboť většina jeho stoupců emigrovala, jiní se odvrátili, Heidegger se stal nacistou, antisemitou, a zůstal u něho jen bývalý jeho asistent Fink.

Zprvu studoval i matematiku. První jeho větší práce byla "Philosophie der Arithmetik", v níž dokazuje, že čísla jsou výtvo-rem ducha. Je to vlastně psychologie počítání. Roku 1900/01 vydal "Logische Untersuchungen", kde ostře potírá psychologismus v lo-gice. J.S.Mill prohlásil, že logické zákony jsou zákony psycholo-gickými. Husserl dokazuje, že to nejsou pouhé zákony psychologické.

Husserl ukazuje, že to nejsou pouhé zákony myšlení, nýbrž že se vztahují k předmětům, podle něho k předmětům ideálním

/myšleným, ale na člověku nezávislým/.

Je správné, že myšlení nevysvětlíme jen z myšlení samého, poněvadž se vztahuje na předměty mimo sebe, ale vztahuje se nejprve na hmotný svět a proto logické zákony jsou vyjádřením zákonitosti tohoto světa /podle Bergsona dokonce jen hmotného světa, neplatí pro duševno/. Matematické však snadno docházejí k názoru, že jsou to stejně jako matematika sama, zákony světa ideálního. Jedním důvodem k tomu, že právě rozpor mezi přísnou platností logiky /a matematiky/ a neurčitostí skutečnosti. Husserl nesnáší myšlenku, že by logika měla být jen pravděpodobná, a to by byla, kdyby se opírala o opakované zkušenosti, o indukci.

J.S.Mill převzal Husserlovu nauku o složení duševního života z prvků - počitků. Hume prohlásil i já za otep, svazek představ. Rozdíl mezi subjektem a objektem přestal být pro tyto psychology podstatný. Z novějších Mach /empiriokriticista/ a B.Russell /a novorealisté/ chápou rovněž já jako jeden z komplexních obsahů /dojmy z těla a pod./. Naproti tomu Brentano prvý v 19. století v psychologii zdůraznil, že rozdělení subjekt - objekt /já a to, co si uvědomuji/, je pro duševní život člověka základní. Mezi já a předmětem jeho vědomí je zvláštní vztah - intencionální vztah /termín Tomáše Aquinského/.

Husserl byl žákem Brentanovým; převzal od něho správný názor o rozčlenění duševního života na subjekt a objekt. Ale není to podle něho hmotný objekt /to se jen zdá materialistům/, nýbrž objekt ideální, který není prožíván /leđa když vnímáme/, nýbrž míměn, není skutečně přítomen, nýbrž je mimo prožitek, tak jako je význam slova Vídeň mimo moje slovo Vídeň. Naše myšlenky se vztahují na ideální, t.j. na vědomí závislý, ale v něm se nutně nevyskytující objekt.

Tak zůstává Husserl zaklet ve svém duševním životě, poněvadž z něho jde cesta jen k ideálním objektům, které bez subjektu nejsou ničím. Nemí nezávislé hmoty; blázen, kdo v ni věří.

Psychologie se Brentanovým stanoviskem dostala z mylného názoru, že vše, nač myslíme, je v našem prožívání přítomno názorně. Po Brentanovi Külpe a jeho následovníci dokázali, že myšlenky bývají nenázorné. Tím byl rozražen uzavřený kruh imanence /uzavřenost vědomí do sebe sama/. Když vnímáme i když myslíme, máme ve vědomí něco, co není jen naším prožitkem. V tom byl potřen psychologismus právem.

1913 /Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie/ proklamuje Husserl novou vědu, která je popisem fenomenů duševních. Ale není to psychologie. Psychologie je věda empirická, fenomenologie je apriorní.

Vědy empirické se opírají o indukci, vědy apriorní /vědy o podstatách/ buď o zření podstat, kterým objevujeme naráz všeplatné poznatky, nebo také o dedukci. Zření podstat je královská cesta poznání ideálních věd. Napřed je nutno zřít podstatu věci a podstatu přírody, chceme-li pěstovat přírodní vědy; napřed musíme zřít podstatu já, myšlení, cítění, snažení atd., chceme-li zkoumat duševní život. /Aristoteles také hledá podstaty, ale ne pouhým zřením./

Skutečně lze zřít někdy již na několika případech některé podstatné vlastnosti myšlení a jiných duševních jevů, ale mnohdy se v tom psychologové rozcházel. Nestací tedy zření jedno - to připouštěl později Husserl - a zejména ne zření jednoho člověka.

Husserl zřel sám a prohlásil často, že to, co zří, je evidentní. Se svými kritiky se nemohl dohodnout - vina ovšem nebyla vždy jen na jeho straně. Husserlovi je evidentní, že logicky napřed musí být já a pak teprve to, co si já uvědomuji. Proto není nezávislé hmoty.

Husserl ve své filosofické domýšlivosti zamítal diskusi s empiriky a hlavně nestudoval psychologii. Na jedné straně byl velmi pečlivým introspektivním pozorovatelem, hlásal vědeckou přesnost, na druhé straně opomíjel základní pravidlo vědy - spolupráci všech method a vyvyšoval a zbožnil jen jednu.

Žáci Husserlovi přispěli některými pracemi k lepšímu popisu duševních jevů, ale snadno upadali do zásadních omylů. Slova fenomenologie se pak užívalo pro soustavný popis duševních jevů /kdežto u Hegla má význam jiný: vývoj od individuálního ducha k Duchu/.

Ale Husserlova fenomenologie, jak uvidíme, je něco jiného než deskriptivní psychologie. Proto je lépe neužívat názvu fenomenologie vůbec. Husserl zakládá poznání na tom, co je prý absolutně jisté /jako Descartes/. Proto je nutno vyloučit "víru" v existenci hmoty a druhých bytostí. Předem není třeba popírat existenci něčeho mimo já, ale je nutno vzdát se přesvědčení, že to existuje, je nutno odložit tuto "víru". Tak získám pole "čistého vědomí",

a to jest teprve předmět Husserlovy fenomenologie. Tím prý se nic z vědomí neztratilo, když víru v svět nechám stranou. Ale dokazuje to, že vědomí je jsoucno nezávislé na hmotě, kdežto naopak hmotu si dovede představit jen jako své možné vjemy. Je možno abstrahovat i od vlastního empirického já, takže nezří tu již profesor Husserl, ale čisté já, absolutní pramen jsoucna.

Ne každý je schopen tohoto výkonu. Ale Husserlův asistent Fink se rozhořčoval proti snaze, zkoumat psychologické podmínky této "epoché" - zadržetí víry v svět. Nedobrovolně něco podobného totiž prožívají někteří duševně choří: svět vnímají zcela jasně, ale mají dojem, že je neskutečný. Na neštěstí mívají také dojem, že i jejich osoba je neskutečná. Tímto faktem je Husserlův důkaz absolutnosti čistého já a neexistence hmoty uveden v pochybnost. Normálnímu člověku je existence světa stejně zřejmá jako existence já, patologicky může odpaďnout obojí. Dojem neskutečnosti já vyvrací jasně všeplatnost Descartesova cogito ergo sum jako důkazu mé osobní existence, ale ne existenci čehosi myslícího v pacientovi. Snad v něm tedy myslí čisté já. Ale ukazuje to zároveň, že sebesilnější pocit zřejmosti není sám zárukou pravdy.

Husserl chce nakonec jako Leibniz dokázat, že svět se skládá z věcí. Vychází z toho, že vše, co prožívám, je můj svět. Ovšem svět kolem sebe si uvědomuji jako skutečný a na sobě nezávislý - potud má Husserl pravdu. Ale pak začíná filosofovat. Přesvědčení o skutečnosti vnějšího světa je pouhá víra, doxa, klad mého já. Tento klad mohu odložit. Ale tím přece nezničím svět. Svět nevzniká mým kladem, jak učí Husserl. Klást tvrzení neznamena tvořit to, čeho se týká. These není to, co jsem vytvořil /tak to nakonec chápe Husserl/, nýbrž je-li opravdová, týká se toho, co existuje nezávisle na mém tvrzení.

Husserl se snaží fenomenologicky /odosobněným zřením/ dokázat, že já tvoří hmotu jako možnost zákonitého vnímání. Smysl věcí pochází ode mne. Sinngebung čili osmyslení je úkon já, kterým se tvoří věci. /Podobně Kant učil, že duch dává chaosu počitků pořádek/.

Husserl se při tom shoduje s psychologií ve zjištění, že různí lidé vidí tytéž předměty s různým smyslem. Co je pro malé dítě pouhý papír, je pro starší list novin. Dospělý vnímá svět bohatěji, s plnějším smyslem než dítě. Ale smysl věcí chápou správně nebo nesprávně /v různém stupni/. Smysl věcí je ve věcech samých, člověk

jej jen objevuje; při tom se často mýlí /na př. při výkladu výrazu obličej/ a mnoho zanedbává. Je zcela nesprávné, že smysl věcí pochází od subjektu. Je ovšem třeba řady předcházejících zkušeností, abychom smysl pochopili, poněvadž není ve smyslových kvalitách /jako je tvar, barva/. V chápání smyslu věcí i slov překračujeme smyslové počítky, je to vyšší poznávací činnost subjektu, ale její pravdivost je určována objektem. Touto poznávací činností, jíž chápeme smysl předmětů a která byla zvláště německou filosofií chápána jako osmyslování světa, budeme se jakožto důležitou stránkou struktury osobního světa zabývat ještě dále.

Husserl chtěl vybudovat filosofii přísně vědecky /článek v časopise Logos 1910/, ale zanedbal základní pravidla methodická o spolupráci badatelů, přecenil evidenci a velmi těžce pochybil v podceňování indukce, opakované zkušenosti. Fenomenologové většinou emigrovali a v USA jsou dnes i američtí žáci Husserlovi. Z německých fenomenologů měl pro psychologii největší význam Max Scheler /1874-1928/; židovský míšenec, katolík, protestant, katolík.

Fenomenologie byla v Německu východiskem existencialismu a ten brzy přejal vedení.

Abychom si vysvětlili význam Husserlova idealistického učení, že já vytváří svět /nejá/, vyjdeme z Hegelova poznatku, že vývoj postupuje od nerozlišeného k rozlišení protikladů /první krok dialektiky vývoje/. V dějinách psychologie se tento obecný princip jeví tak, že na člověku, kterého naivně chápeme jako jednotu bez rozlišování stránky tělesné a duševní, odlišuje se v pokroku poznání již před filosofií, ve vyšších náboženstvích duše od těla; duše je protiklad těla a toto odlišení je protikladem prvotního chápání naivního, člověka jako živé hmoty. Filosofie tento protiklad vypracovala theoreticky. V Řecku to učinil Platon, v novověku Descartes. Člověk se podle nich skládá ze dvou substancí, těla a duše. Ale toto rozštěpení člověka na dvě substance jest jen prvním stadiem vědeckého poznání, rozdělujícím ostře to, co je spojeno v jednotný celek. Proto se již Aristoteles pokoušel o pojetí synthetické, ale dával při tom duši postavení důležitější, prvotnější než tělu. Od Descarta šel vývoj pojetí člověka ještě k větším krajnostem, totiž k popírání těla. Leibniz a Berkeley dokazovali, že lidská duše, zaručeně existující, nemá vůbec tělo. Zdánlivá hmota jsou podle Leibniz ve skutečnosti nekonečné shluky

temných duší. Jasnější monada - lidská duše má /zdánlivě/ pod svou vládou temnější monady /zdánlivě/ tělesné. Vývoj názorů na duševní život zašel tak do absurdnosti. Leibniz učil dále, že každá duše, /jednota s mnoha stránkami, unitas multiplex/, je absolutně oddělena ode všech ostatních, ale zároveň byl přesvědčen, že každá duše zobrazuje v sobě všechny ostatní. Všecko tak souvisí se vším, ale jen zdánlivě, jen tím, že Bůh nařídil každou monadu tak, aby běžela jakoby souběžně s ostatními. Psychologický důvod Leibnizova učení o osamocenosti monad byl hledán v jeho osamocenosti vnitřní - neměl přátel ani nebyl ženat - přestože žil ve společenském, vědeckém i diplomatickém ruchu. Leibnizovo učení však také jasně ukazuje na filosofický problém: každý člověk - zdá se - má svoje vlastní prožívání, svoje vjemy, představy, myšlenky, city, snahy. Toto tvrzení sloužilo jako východisko psychologie: každý žije svůj duševní život oddělený od ostatních. Tato věta byla dlouhou dobu pokládána v psychologii za samozřejmou. Ale jak potom poznáváme druhé lidi, eventuelně i hmotu, když jsme přesvědčeni, že existuje? Řešení podává dialektické učení o jevu a podstatě.

Vnímám-li druhého člověka, jest jeho jev součástí mého duševního života; tento jev jest jen částí jeho skutečných vlastností, jeho "podstaty", a bývá dokonce dosti zkreslený, ale v něčem přece podává správně znaky druhého člověka. Totéž platí pro vnímání hmoty.

Naivní realismus je přesvědčen a intuitivní realismus věří, že věci nebo živé bytosti vnímám tak jak jsou, kritický realismus tvrdí, že je vnímám takové, jaké nejsou. Dialektický materialismus dovozuje, že vjem věci není zcela shodný s věcí /v tom má pravdu kritický realismus/, ale není od ní zcela oddělen, nýbrž podává některé její vlastnosti /v tom má pravdu intuitivní realismus/.

Husserl zůstal na stadiu Leibnizově: "je mi dán můj uzavřený svět, jsem monada" a hleděl dokázat, že svět se skládá z duší. Na rozdíl od Leibnize poukázal důrazně na to, že si uvědomuji něco mimo sebe, ale to je mnou osmysleno, konstituováno, beze mne to není nic.

Který člověk má tu smělost říci, že dává smysl světu? To může říkat profesor, ne praktik. Ač Husserl byl spřátelen s Masarykem, ač oba věřili v humanitu a sílu rozumu a oba přestoupili

k protestantství, přece Masaryk nepopíral hmotu a snažil se velmi usilovně, aby se z věcí samých poučil o jejich smyslu, kdežto Husserlovo čisté já dávalo světu smysl samo. Husserl byl idealistou skromným. Svět netvořím já, Husserl, nýbrž čisté já, jakási tajemná nadbytost. Český filosof Ladislav Klíma tak skromný nebyl. Já jsem Bůh, který tvoří svět /egodeismus/. /Někdy o tom ovšem těžce pochyboval/. Bůh se z žertu zaklel do tohoto bídného světa /ludibrionismus/.

Patočka je žák Bergsona, Husserla, Heideggera /kromě jiných vlivů, zvláště Kanta a Platona/. V knize "Přirozený svět jako filosofický problém" 1936 postupuje celkem ve směrnících Husserlových. Myšlenkově tam můžeme rozlišit část historickou /vznik fenomenologie/, část psychologickou, popisující, jak člověk prožívá přirozený svět - dokud se nestal vědcem nebo filosofem, a část filosofických závěrů. V té se tvrdí, že svět je výtvořem čistého já. Namítat proti tomu, že věda to popírá, je bezdůvodné, poněvadž věda vyšla z přirozeného naivního názoru a rozborem toho názoru bylo prý dokázáno, že svět žitý v prostém pojetí je vytvořen subjektem, a tím spíše to platí pro odvozený svět vědy. V tom P. opakuje myšlenky Husserlovy. Psychologickou část svého pojednání nazývá fenomenologií /ve smyslu Husserlově t.j. odezírá od skutečnosti světa/. Ale fakticky je to zcela obyčejná psychologie. Fenomenolog by nemohl ze svého zření vyličit postup od dětkého prožívání k vyššímu, od naivního k vědeckému; musí se opřít o psychologii dítěte. "Fenomenologie" nemluvněte, kterou Patočka podává, není fenomenologií, neboť se neopírá o jeho vlastní zření jakožto čistého nemluvněte, nýbrž o úsudky psychologů.

Při popisu prostého, přirozeného názoru na svět konstatuje, že člověk žije ve světě, který se mu jeví jako skutečný, prožívá nutně i své tělo, sebe jako omezenou bytost v neomezeném světě. To je všecko správně popsáno. Mnohdy však upadá do filosofické hantýrky. Tak prý podstatou duševního života je čas. Jinde říká: podstatou člověka je svoboda, být svobodným. To jsou slova, ve kterých se zaměňuje "podstatný znak" /jímž je i čas i možnost rozhodování ale i mnoho jiných znaků/ za jakousi "podstatu". Zcela obdobně plyne mu z toho, že podstatným znakem jevu světa pro člověka je závislost tohoto jevu na člověku /což je důležitý psychologický fakt, na př. každý člověk vidí jinak stejnou věc/, závěr že "podstata" světa je závislost na subjektu. Takové závěry plynou ze zá-

měny pojmů podstatný znak a podstata, kteroužto záměnu pěstují soustavně zvláště existencialisté. Patočka převzal jen některé části existencialismu, v rozebíraném pojednání je celkem Husserlovcem.

Driesch /1867 - 1945/

byl biolog, který zkoumáním vývoje zárodků dospěl k názoru, že mechanické pojetí života je vadné. Z biologie experimentální přešel k biologické filosofii, k důkazům vitalismu a nakonec se stal profesorem filosofie.

Nejprve dokazoval, že živá bytost je účelně řízena nehmotným činitelem, entelechií. Pak obrátil svou pozornost i k psychologii a snažil se dokázat, že duševní život je řízen nehmotnou duší. Na existenci duše mu tolik záleželo, že se věnoval zkoumání okulturních jevů /jako bývalý přírodovědec chtěl najít hmotný doklad pro existenci duše/ a stal se spiritistou.

Věřil zprávám o okulturních jevech tolik, že pokládal za nejlepší výklad působení duší nebožtíků na tento svět.

K nám byl Driesch zván, aby čelil vlivu Fr. Krejčího, který byl v podstatě materialistou a byl přesvědčen o vývoji člověka ze zvířete. Krejčímu vytýkal již dříve Rádl a jiní biologové, že buduje na překonané hypotéze o mozkových buňkách, což bylo sice pravda, ale neotrásá to zásadou, že je třeba duševní život člověka zkoumat v souvislosti s děním mozkovým a vůbec tělesným. Driesch pak měl proti Krejčímu dokázat, že psychofysický paralelismus je překonán. Kozák dal přeložit do češtiny kromě jiného i "Základní problémy psychologie" - na čtení dost obtížné. Rádl, který byl ctitelem Drieschovým, nepřijímal však spiritismus, napadl Kozáka, že se jednou účastnil okulturní seance a psal o tom. Jinak hlásal stejný dualismus duše a hmoty jako Driesch.

Driesch ukazuje, že mechanické zákony jsou jiné než psychologické; z mechaniky mozku /kterou si představoval jako pohyby atomů/ nevysvětlíme duševno, která má zákonitost vyšší. To je správné, až na to, že mozkové dění je daleko složitější než si myslel Driesch. Ale ani chemické děje v mozku nejsou na tak vysoké úrovni strukturní jako děje duševní. Z toho však neplyne existence samostatného, oddělitelného činitele nehmotného; existuje vývojová řada od zákonitosti mechanické, fyzikální přes chemickou a fyziologickou

až k duševní. Každý další stupeň má něco nového proti předchozím, ale přesto je oprávněna theorie, že se z nich zákonitě vyvinul. Driesch nebyl uznán ani biology ani psychology; zdál seⁱ idealistům příliš spekulativní. Na rozdíl od odpůrců rozumu /Bergson, existencialisté/ své doby, opíral se o rozum a důvěřoval mu, ale spekuloval jednostranně. /O Drieschovi dále viz kap. "Duševní život jako celek"/.

Jaspers

/nar. 1883/ byl původně psychiatr, 1913 vydal Allgemeine Psychopathologie, která vyšla celkem třikrát. Na rozdíl od obvyklých psychiatrií, které popisují různé druhy duševních chorob probírá Jaspers duševní poruchy podle jednotlivých funkcí. Tento způsob výkladu je užitečný pro psychologa. /Před Jaspersem psal Ribot psychopathologické monografie: nemoci paměti, vůle, osobnosti/. Pro mediky je to kniha příliš theoretická. Na tehdejší dobu to byl dost dobrý spis, ale již tenkrát měl vady. Vyplývají z Jaspersova rozlišování psychologie kausálně vykládající a psychologie duchovně rozumějící, které převzal od Diltheye. Tehdy ještě nebylo v oficiální psychiatrii spojení obou hledisk, somatického a duševního dovedeno tak daleko jako je dnes. Ale Jaspers vášnivě odmítá také psychoanalysu /ač o ní referoval/. V psychoanalýze se vykládá duševní porucha jako projev nevědomých hnutí. To Jaspers připouští jen theoreticky. Prakticky bere některé projevy duševně chorých vážně jako zážitky zvláštního životního pocitu. Duševně chorý poznává někdy svět hlouběji než člověk normální. Tak převzal Jaspers starou pověru o svatosti duševně chorých /srv. Platonovo srovnávání básníka s šílencem/. Psychoanalýza je výklad kausální, ale ne mechanický. Jaspers uznává jen mechanický výklad duševních poruch /vliv alkoholu, degenerace mozku a p./, ne psychologický. Psychologický příčinný výklad chce nahradit pochopením zážitku pacienta. /Odtud fenomenologická škola psychiatrická, která sice přispěla k popisu duševních chorob, a tím i k psychologii, ale nemohla vést k léčení/. Dnešní psychiatrie se opírá o tělesné souvislosti, mimo jiné endokrinologické /vnitřní vyměšování/ a o psychoanalysu - to platí však nejvíce pro USA; zvláště u nás nebyla psychoanalýza náležitě psychiatrii respektována; /v Německu částečně Kretschmer zpopularisoval něco z Freuda/ odtud zaostalost české psychiatrie. Také Jaspers zůstal na tomto stadiu dodnes.

mezitím se stal Jaspers filosofem, ale napsal ještě pathografie Strindberga a van Gogha /oba končili ve schizofrenii, která měla vliv na jejich tvorbu/. Svých psychiatrických znalostí použil také ve spise o Nietzschevi; tam ukazuje, že po roce 1880 byl Nietzsche vnitřně změněn, více odcizen světu, patrně vlivem chorobného tělesného procesu, ale teprve od zhroucení na Nový rok 1889 byl duševně chorý, předtím byl jeho rozum nedotčen. To je patrně správné. Ale Jaspers nechce vidět na Nietzschevi rysy neurotické; popírá je přímo, ačkoli jich je v Nietzschevi plno /pocity méněcennosti a jejich kompensace, ambivalence ve vztahu k přátelům, snadno lze použít výkladu psychoanalytického: "zabil jsem Boha" atp./. Místo toho podává "existenciální" t.j. nevědecký výklad Nietzsche jako filosofa. /Ze ztroskotání, z osamocení od vlasti, přátel, rodiny a povolání tryská filosofie; ač byl Nietzsche materialista, tuší v něm ztroskotaného věřícího/.

První filosofický spis Jaspersův je "Psychologie der Weltanschauungen" 1919, vlastně nejlepší z jeho filosofických prací. Jaspers /jako před tím Dilthey, Groos a po něm Müller-Freienfels/ vychází z různých životních postojů jakožto pramenu filosofie. Dilthey prostě dělí filosofy na materialisty a idealisty /dvojího druhu/, prohlašuje to za věc osobní dispozice. Müller-Freienfels dělí kulturní osobnosti podle převahy jednotlivých duševních funkcí /smysly, rozum, vůle, cit, láska-nenávist, nálada, fantazie, subjektivnost-objektivnost/.

Jaspersovo členění je složité. Rozlišuje životní postoje: 1. předmětný /aktivní, kontemplativní, a to intuitivní, estetický a racionální; mystický/,
2. sebereflektující /zase buď aktivně, a to buď požitkářsky, asketicky nebo sebeutvářivě, nebo kontemplativně/,
3. entusiastický /láska/. Dále rozlišuje obrazy světa, smyslový, kulturní a metafyzický, a způsoby duchovního života, který se ^{prý} rodí ze ztroskotání člověka /skepse, nihilismus, autoritářství, liberalismus a filosofický "realismus", romantismus a svatost/. Jak patrné, je rozdělení komplikované; spíše pro potřeby vlastní jeho filosofie probírající totéž s různých hledisek. Ztroskotání /"mezná situace"/ činí člověka teprve uvědomělým, pravým člověkem. Ztroskotání je lidským osudem; to je hlavní myšlenka filosofie Jaspersovy. Člověk ztroskotává tím, že umírá, náhoda kříží jeho plány, ztroskotává mravně - je provinilcem. Ne každý

si uvědomuje toto ztroskotání. Ale teprve odtud se rodí pravá filosofie. /Třídílná Filosofie, 1932/.

Jaspers chce řešit životní otázky člověka. Ale zavrhuje psychologii a sociologii jako málo užitečné pomůcky, které si nesmí činit nárok na vystižení vnitřního života /opovrhne marxismem/. Podstata duchovního života se nedá vůbec vědecky, rozumově vystihnout. Kdo nezná jeho prožitek "vše je ruinováno", "všecko je zřícenina" neporozumí jeho filosofii. I v lásce /která je u něho spjata s nenávisť a krutostí mstící se za to, že druhý ho poutá/, v politice, ve výchově člověk ztroskotává. Z tohoto zážitku ztroskotání obrací se pravý filosof k Transcendentnu /náhražka Boha, v dogmata Jaspers nevěří, ale ctí věřící lidi a církve/, které se mu jeví náznakově v "šifrách". To žádná věda nepochopí.

Ve spisku "Die geistige Situation der Zeit" 1932 líčí Jaspers svět /vlastně Německo/ před nástupem Hitlerovým /v jehož úspěch tehdy nevěřil/ v temných barvách. Demokracie je vláda davu; v zákulisí ji řídí "machři" /hodí se na buržoasní demokracii zvl. v Německu před Hitlerem/. Hodnotní jsou jen osamocení aristokrati ducha. Ti musí čekat ve skrytu a pozorovat, až nadejde jejich chvíle. Po ztroskotání Německa nadešla Jaspersova chvíle - propaganda na Západě, sjednotit se proti bolševismu. Jaspers je proti změkčilé humanitě; politik musí umět obětovat lidi.

Jaspers se ve své "filosofii" uchyluje do mythologie a líčí dva své přátele, s nimiž rozmlouvá. Jeden je genius, duch dobra, druhý démon, duch zla. Démon mu našeptává: všecko musí být ruinováno. Je třeba působit radikální zlo.

Jaspers vystihl dobře mentalitu německých intelektuálů z vyšších vrstev, kteří nebyli nacisty, ale nenáviděli demokracii a socialismus a pěstovali romantiku zla a kult trýznění /to bylo charakteristické pro německý pohlavní život, viz B.Brouk, Kvart IV/. Od nacismu je dělilo jen málo. Jaspersova žena byla Židovka. Proto byl 1935 sesazen z profesury, ale psal dále.

Pro psychologii jsou výlevy Jaspersovy velmi poučné; v jeho dřívějších pracích najdeme i obecněji platné poznatky. Ale "duchovědná" filosofie byla dovedena Jaspersem k ztroskotání.

Druhý existencialista je Heidegger /1889/, nacist. Hlavní dílo Sein und Zeit I. 1927 II. napsán, dosud nevyšel. Heidegger byl žákem Husserlovým, převzal od něho metodu zření, fenomenolo-

gickou. Zření Husserlovo je intelektuální, Heideggerovo "tragicky hluboké". Převážně tomu odpovídá Heideggerův styl, svého druhu "filosofická lyrika". Vědecký rozbor pojmů to není, nýbrž výklad slov textů podle vlastního názoru. Smrtelně vážné sebevyjadřování /obdoba nacistických parád a tragického pohledu Vůdce/. Člověk je nicotný. Je mrštěn do světa, je v něm bezmocný, žije ve starosti, která se odhaluje jako pocit a úzkosti ze smrti a hříšné provini-losti. Filosof si tuto nicotnost člověka uvědomuje. Nic není pouhá nula, je to skutečné Nic, které nicuje, hrozí člověku. Filosof vydrží hrdině pocit nicoty, je stále připraven, nevyhýbá se úzkosti ze smrti.

Tato nicota je podstata bytí. Ne všední zájmy a věci /das "man"/, nýbrž to, co je skryto. Pravda filosofická je odkry-
tost /hříčka s řeckým slovem alétheia/ toho, co je v hloubi. Tam je podstata bytí. Řeční filosofové chybovali, když hledali bytí ve vnějším světě, v přírodě. Heidegger nastupuje cestu do hlubin vnitřní noci.

Podstatou jsoucna je čas. Ale ne v běžném smyslu ani ne v Bergsonově smyslu proudu života, nýbrž bytí k smrti; člověk ča-
suje k smrti, to je jeho podstata. - To je příbuzné křesťanství /provinilost, očekávání smrti, bezmocnost člověka ve světě/. Hei-
degger byl dříve jesuitským novicem, ale stal se vzdorným atheistou. Přestože jsem bídný červ, vydržím ve vzdorném postoji k smrti. /Nacisté velebili vzdorný pocit vůči osudu - životní pocit mládí vzdorujícího otci, sr.Hitler, který se neučil ze vzdoru/. Poněvadž z nitra se odvozuje všecko, dochází Heidegger k výsledku, že svět spočívá na děsivém Nic, které nicuje a tak svět světuje.

To je děsivá romantika filosofa, který byl vychován jako křesťan, ale stal se nacistou. U Heideggera je na jedné straně všednost, malichernost obyčejného života, na druhé straně hloubka, významnost vnitřního života filosofova - a nic mezi tím. Praktické životní problémy přenechali němečtí filosofové politikům, kapita-
listům a vojákům. Německá psychologie /kromě pedagogiky/ nepřispě-
la theoreticky k veřejnému životu kladně.

Jean-Paul Sartre

je nejslavnější existencialista francouzský. Psal psychologické knihy "L'imagination" /1936/, L'etre et le néant 1943 - filosofické dílo. S psychologií neměl u oficiálních psychologů /Piéron/ francouzských úspěch, nejúspěšnější je jako dramatik a literát. Již název hlavního díla ukazuje, že Sartre není příliš originální. I Jaspers a Heidegger čerpali z Kierkegaarda, ale Sartre je filosoficky méně originální a pojmově zvláště zmatený. Existencialismus se stal ve Francii módou a je kombinován s jinými směry.

Podle Sartra je člověk bytost, která v hloubce nitra touží být bohem, ale ztroskotává v tom. Člověk bohem být nemůže, a proto je nutné stále se ničit. Být člověkem a být svobodný je totéž. Člověk je odsouzen k tomu, aby byl svobodný. Tento jeho úděl se projevuje děsem, že musí volit svůj život. Volí jej v náhodné a absurdní situaci /je náhoda kdy a kde se zrodil, do jakých situací - na př. v této válce - se dostal/. Život je dobrodružství - to je na Sartrovi francouzské. Je v něm hnus, nuda, zošklivení, ale také hravost, která chybí těžkopádným a tragickým hrdinům Heideggerovi a Jaspersovi /Jaspers sice říká, že filosofie je hra, ale nejde mu to od srdce/. Sartre miluje popis perversí. Ve snaze po bohorovnosti se podobá Ladislavu Klímovi. Ten však hlásal, že jest Bohem, ačkoli se mu nedařilo v tomto stavu setrvat. Také psal perversní romány, ale hlavně pro sebe. Klíma - Bůh se zaklel do tohoto prašivého světa pro legraci /ludibrionismus/, existuje jen sám /egosolismus, egodeismus/. Sartre říká: mým rozhodnutím /budou-li lhát nebo ne a pod./ - jakoby - je určován celý svět. Hraje si tedy na světápána. Morálku zdánlivě odvozuje jako Kant /aby jeho rozhodnutí mohlo platit pro všechny/, ve skutečnosti hlásá jedinou zásadu: jednotlivec budiž svobodný, jak se rozhodne, to je věc jeho osobní zodpovědnosti, to se nedá předpisovat./Sr. Jaspers: věrnost je krásná, ale když se rozhodneš pro jinou erotiku, nevádí, jen si nezadej jako svobodný filosof./ Člověk se stále mění, nemá pevnou podstatu, nemá charakter. Proto Sartre nevěří žádnému hnutí a žádné filosofii pokroku.

Proč se zabýváme existencialisty? Protože existencialisté si činí nárok na vystižení podstaty člověka z jeho nitra. /Z toho dokonce odvozují podstatu světa, který jimi nabývá smyslu/. Oni pěstují psychologii pod jiným jménem.

1. V jejich spisech je dobrý, ač stylisovaný popis existencialisty. Jsou to tedy příspěvky k individuální psychologii. Je to psychologie abnormální.

2. Není to však jen soukromá psychologie několika filosofů. Není jen soukromý ďábel Jaspersův, není jen ze dne na den žijící odvážný pesimista Sartre důvěřující jen sobě: Jde o vyjádření nálad celých skupin intelektuálů v době úpadku kapitalismu. Proto měli tito obskurní filosofové úspěch. Z Jaspersa a Heideggera poznáváme, proč němečtí intelektuálové byli pro Hitlera. Ze Sartra poznáváme náladu části intelektuálů francouzských. I u nás válka uveďla část mládeže do existencialistických nálad.

3. Do jaké míry mají existencialisté význam pro obecnou psychologii?

Existencialisté chtějí vystihnout "podstatu" člověka. Podstatou člověka je čas nebo svoboda nebo nicota nebo ztroskotaná bohorovnost. Všimněme si těchto podstat blíže.

A. O čase budeme mluvit ve zvláštní kapitole. Čas je podstatným znakem /ale ne "podstatou"/ světa i člověka; ale není to čas v existencialistickém smyslu.

B. Svoboda. To je pojem historický. Svoboda se vyskytuje nejprve jako politická skutečnost a filosofický pojem u Řeků, pak v novověku. Existencialistická svoboda je svoboda individualistická. Vystihuje náladu filosofa, ale neodpovídá skutečnosti. Existencialista se cítí osamocen, nemá se o koho opřít, ale také se nechce o nikoho opřít a k nikomu připojit. Je proti socialismu i proti demokratické rovnosti. Obojí ohrožuje jeho svobodu /rozuměj svobodu kapitalistického období/. Je pravda, že svoboda politická, přesvědčení, veřejného projevu, osobního pohybu, spolčování, volby povolání atd. jsou ideály. Hegel: vývoj lidstva spěje k svobodě /ale představoval si ji uskutečněnou v pruském státu/. Ideály svobody nejsou absolutní, neboť se objevují v určitém historickém období, a když jsou splněny, mizí z obzoru, neboť svoboda je jen negativní podmínka pro rozvoj člověka. O tomto rozvoji existencialisté nemluví. Pociťují omezení, nesvobodu vnější i vnitřní a vzpínají se do říše ducha. Samozřejmě, že nechápou ani nutnost omezení svobody v obecném zájmu.

Tedy: touha po svobodě je důsledek tíživé vnější nebo vnitřní vazby, ne podstatný znak člověka.

Jindy míní existencialista svobodou člověka fakt, že se musí někdy rozhodovat. Pro člověka je to skutečně důležitější než pro zvíře. To patří do psychologie chtění. Rozhodnutím se spoluurčuje další život člověkův. Ale na tom není nic děsného ani zoufalého, leda v tragických konfliktech. Záliba existencialistů /a jiných lidí/ v tragice nedokazuje nezbytnost tragiky v samé podstatě člověka. Je tragika vyplývající ze společenského řádu /nejzávažnější/: může být tragika smrti, lásky, cti a p. Ale nepatří k podstatě člověka. Rozhodné je však, jak mnohé lidi tragika fascinuje. Také pocit nicoty a zoufalství nejsou pocity běžné, které by patřily k podstatě člověka.

Existencialisté měli vliv na psychologii zvl. německou a švýcarskou. Někteří přijímají jen slovo "existenciální" /Lersch/, ale málo se liší od staré psychologie. Nejvýznamnější byl Hans Lipps /Die menschliche Natur 1941/. Dále Haigis /Spiel als Begegnung 1941/. hra dítěte je hra se životem /líčí patrně hru Hitlerjugend/, připoutá se k objektu /na př. k partnerovi/, pak ho odvrhne a tím vyjasní svoje já.

5. Životní postoj existencialistů ukazuje krach individualismu, který byl v 19. století většinou optimistický, neboť věřil v pokrok - nebyl to individualismus absolutní - ale dnes dohrává svou úlohu. Individuum, které je samo, nechce nic od společnosti a kolektivu duševně přijímat a upadá do zoufalství. Zachraňuje se filosoficky vzdorným nihilismem, skokem do mythu o transcendentnu, dobrodružným sebe-tvořením.

Existencialisté zamítají společnost jako zdroj hodnot, zamítají vědu jako vodítko životní praxe. Není náhoda, že tento absolutní individualismus vzniká v Německu, kde se rodil absolutní totalismus. Místo, co by existencialista zkoumal společnost, aby tak našel cestu k nápravě, noří se do hlubin nitra a přenechává vnější svět totalitě.

Duševní život jako celek.

Pro psychologii osobnosti je pojem celku nesmírně důležitý; psychologie osobnosti chce být právě psychologií celku osobnosti proti psychologii funkcí, která je psychologií částí. Vznik psychologie osobnosti souvisí s vědeckým hnutím, které zdůrazňuje význam celku, celkovitosti proti dřívějšímu významu částí, který byl snazší, ale omezenější.

Hnutí zdůrazňující význam celistvosti nazývá se někdy holismus /to holon - celek/. V užším smyslu je však holismus filosofie maršála Smutse, zavádějící zvláštní druh celostního působení. Někteří psychologové mluví o psychologii celostní /lipská škola, Kratina/. Celostní psychologie se však nezabývala především celkem osobnosti, nýbrž celky menšími /útvary a p./. Teprve Albert Wellek z této školy napsal soustavné pojednání o osobnosti, které je především definicí pojmů /1943 Zeitschrift für ang.Ps. 61/.

Celek a část jsou souvztažné pojmy, pojmy základní, kategorie. Celek se skládá z částí a části tvoří celek, obojí nelze oddělit. Ale kategorie se projevují v každé oblasti jsoucna jinak. Nestací tedy jen abstraktní konstatování vztahu celku a částí, nýbrž musíme zvláště stanovit vlastnosti celků fyzikálních, chemických, biologických, psychologických, sociologických, uměleckých a j. Geometrický celek je jednodušší než biologický, psychologický celek je kvalitativně složitější než fyzikální atp.

Ze starověkých filosofů se celky zabýval nejvíce Aristoteles. Vytvořil pojem účelového celku, v němž forma je nositelem jednoty celku, podstaty celku, kdežto látka jest pasivně formou utvářena. Příklad celku je socha, stůl, džbán. Ale účelovým celkem je Aristotelovi také živá bytost. Kdežto idea lidského výrobku je původně ve výrobcu /sochaři, řemeslníku, státníku/, je forma živé bytosti v této bytosti samé. Nějak záhadně je v zárodku idea dospělého organismu, a je tou silou, která řídí vývoj k zralosti, která je ztělesněním ideje. Tak si Aristoteles vykládal vývoj živé bytosti, její schopnost regenerační a přizpůsobivou, to čemu se předvědecky říká účelnost života./Věda vykládá tyto úkazy kausálně, pokud je vůbec vyložit dovede./ V době Aristotelově byla tato zlidšťující představa o organismech přijatelná, ale jeho učení o účelových příčinách se nehodilo na vesmír ani na děje mechanické

Jan Smuts /Bur, který se dal do služeb Anglie/ se věnoval filosofii v nucené přestávce své politické činnosti. Kniha, kterou v té době napsal /Holismus and Evolution 1927/, vzbudila pozornost biologů, a od té doby řada jich si říká holisté. Je zřejmé, že Smuts se přiblížil biologům více než Driesch ve své filosofii života. Smuts nepřijímá nadřazeného nehmotného činitele, ale mluví jen o celku jakožto působícím činiteli. Věda zkoumá působení příčin, filosofie působení celků, což věda prý nepostihuje /Smutsovo učení má tedy hrot protivědecký, který však byl biology ubroušen/. Smuts správně tvrdí, že živé bytosti mají vyšší zákonitost než je fyzikální a chemická /což před ním hlásal mimo jiné anglický biolog J.S.Haldane, otec marxisty J.B.S.Haldana/. Ale tuto zákonitost chápe metafysicky. Tvrdí, že věda jde jen analyticky k částem, což pro výklad života nestačí. To je omyl. Věda analyzuje, aby syntetizovala. Proto i celky musí pochopit věda a ne holistická metafysika. Podle Smutse je celek samostatným činitelem působícím směrem dovnitř /na své části/. To prý věda neuznává. Tato poslední věta Smutsova je správná, neboť celek je sice, jak víme, samostatným činitelem na venek, na př. člověk působící na jiného člověka, člověk pracující atd., ale není známo, že by celek člověka působil na část člověka. Smuts nahraňuje správnou dialektickou zásadu, že ve skutečném celku, na př. v organismu souvisí všechny části navzájem, chybným pojetím, že celek jako cosi samostatného, odděleného od částí a složek, působí na jednotlivé části. Když nastane nějaká porucha v organismu, na př. poranění, působí na porušené místo celá řada částí organismu; porucha vyvolá reakce různých částí organismu, které funkčně spolu souvisí - to je ono domnělé samostatné působení celku.

O holismu se tvrdí, že překonává protiklad mechanického a vitalistického pojetí života. Ve skutečnosti je to vitalismus, který uznává živé celky jako samostatné životní činitele, které působí podle jiných zákonitostí než činitelé přírodní.

Bělehrádek převzal název holismus, ale pokusil se vytvořit vědeckou nauku o vlastnostech celků. Tvrdí: "Skladebný celek má vlastnosti, které nejsou jen součtem nebo průměrem vlastností částí." Kdežto váha těla se skládá ze součtu vah jeho částí, neplatí takové sčítání pro skladebné celky. Je správné, že jen v některých jednoduchých případech jsou některé vlastnosti celku vlastnostmi součtovými. /Ale matematika a fyzika zná složitější způsoby

skládání, na př. vektorové skládání sil - výslednice dvou sil jako úhlopříčka rovnoběžníka. / "Části mají jiné vlastnosti v celku než izolovány." To je také správné. Tvoří-li se z částí celek, vcházejí tím částí v nové vztahy a mění se; rovněž tak se mění, když jsou z celku oddělovány. Tato věta je velmi důležitá i pro celky psychologické, společenské, umělecké a j. "Skládaný celek je jednota uzavřená navenek". To je formulováno nesprávně. Bělehrádek míní, že proti vstupu nových částí a výstupu starých klade celek odpor. To je pro některé stránky celku správné a patří k jeho podstatným vlastnostem, pro jiné nikoli. Živá bytost zákonitě přijímá potravu a vyměšuje - v tomto smyslu je otevřená. Člověk neustále přijímá dojmy zvenčí; součásti svého duševního života sdělí jiným. Člověkův duševní život je celek na venek otevřený. Každý celek je uzavřen do většího celku, jehož je částí /člověk do společnosti, živá bytost do přírody/, uzavřenost není absolutní. Naproti tomu je organismus uzavřeným celkem v tom smyslu, že má odolnost vůči pokusům o odtržení částí, o rozmačkání a pod. To platí i pro celky neživé, npř. pro kámen. U organismů jsou pak zvláštní zařízení, aby porušení celistvosti bylo napraveno. To je u neživých celků jednodušší /na př. pružnost/. Také celek duševního života se brání proti ztrátě některých důležitých částí /na př. má-li někoho opustit/. Správněji než Bělehrádek bychom tedy řekli, že části celku jsou drženy pohromadě silami, které se brání vlivům rušivým /ale ne vždy se ubrání/. U organismů pak je zaručena v jistých mezích a s nestejnou pravděpodobností integrita celku i možnosti náhrady ztracené části vlastní činností organismu a schopnost vracet se od rušivých výchylek k normálnímu stavu je kvalitativně dokonalejší než u celků neživých. V duševním životě je to schopnost zotavení po ztrátách a jiných duševních úrazech. "Skladebný celek je jednota sevřená uvnitř svou skladbou, strukturou." To je vlastně definice skladebného celku. "Skladebný celek má schopnost transposice". Zde Bělehrádek směřuje 1/ možnost, že táž struktura /tedy abstraktum/ je ztělesněna ve dvou nebo více různých případech, na př. melodie zpívaná v různých tóninách, též obrazec v různých velikostech a 2/ že týž celek se mění, ale tak, že některé podstatné strukturální vlastnosti zůstávají - to platí pro organismus, v němž se stále vyměňuje hmota, ale tvar zůstává.

Bělehrádek - až na to, že nevyjadřuje vždy přesně to, co má na mysli - konstatuje správně vlastnosti celků a nemluví

v těchto větech a zvláštním, celostním pro obecné jako Smuts, ale také je nepopírá. Jeho pojetí tedy není v celku nesprávné, ale je neúplné. Holisté nemluví o tom, že inteligence celku je udržována nebo obnovována silami, t.j. složkami celku, které můžeme zkoumat, často i měřit a zjišťovat jejich zákonitosti platné v různých celcích různého druhu. Výklad soudržnosti celku silami odporuje pojetí zvláštního celostního působení, je to výklad analytický. Tak jako soudržnost i tvar kapky vykládáme silami tíže a přitažlivosti částic kapaliny, nebo celistvost sluneční soustavy gravitací a setrvačností, vykládá i biologie, proč organismy jsou celky odolné vůči různým poruchám tím, že zkoumá síly v nich působící. To je jediná cesta vědeckého výkladu - proti aristotelismu, který se domnívá, že konstatováním stálosti organické struktury a označením organické struktury za samostatného činitele tento fakt také vyložil.

Psychologie nemluví o účelnosti v říši organismů, to by bylo zlidšťování; nýbrž konstatuje schopnost organismů udržovat se a rozmnožovat se a hledá pak příčiny toho.

Působení jednotlivých sil není pouhé sčítání; jen ve fyzice je dovedeme popsat matematickými operacemi /ovšem často velmi složitými/. Spolupůsobení částí organismu spjatých různými silami je kvalitativně vyšší než fyzikální skládání sil.

Důsledky pro psychologii. Duševní život je celek, ovšem ne samostatný, je to součást celé člověkovy existence; jedna její stránka je duševní. Duševní život jest celkem prožívání /a nadto je i celkem funkčním/. Proud vědomí je prožitkový celek, osobnost je funkční celek duševní /k tomu patří i nevědomé prvky/. U každého celku se ptáme, co jej drží pohromadě, které síly to jsou /pro holistu je to otázka zbytečná/. V psychologii se tedy ptáme: co drží pohromadě celek, jednotu prožívání? Někteří filosofové na to odpověděli: Jest to vědomé já. /Kant: "původní a nutné vědomí totožnosti sebe sama je zároveň vědomím nutné jednoty synthese všech jevů skrze pojmy."/ Vědomí sebe sama má pro duševní život člověka skutečně ústřední význam, i když není vždycky středem pozornosti. Ale jak je tomu ve spánku? Filosofové, kteří jsou přesvědčeni, že vědomé já drží celek duševního života pohromadě, nemohou připustit, že by toto já někdy skutečně spalo. /Leibniz Husserl/. Ale zdá se, že v hlubokém spánku není žádné vědomí já, ačkoli tam může být nějaké prožívání, ale v některých případech

narkosy snad chybí i prožívání. V některých mystických stavech mizí vědomí já. A jak si vysvětlit případy, kdy se v téže osobě střídají dvě osobnosti, které o sobě buď nevědí nebo jedna neví o druhé, ale druhá ví o první? /a jsou ještě složitější případy/. Jak vysvětlíme, že ve schizofremii člověk prožívá někdy rozštěpenost svého já? Oesterreich v knize "Die Phänomenologie des Ich" /1910/ tvrdí, že i v takových případech existuje jedno já. Má pravdu v tom, že rozštěpenost může být prožívána v jednom vědomí, ale obvyklý dojem jednoty já je porušen. Nelze tedy jednotu vědomí vykládat jako výsledek jednotící činnosti vědomého já, ačkoli jasné vědomí sebe je většinou spojeno s vyšší organizací prožívání než nejasné /ve spánku a p./. Fysickým otřesem /jako je elektrošok/ uvedou někdy psychiatři rozvrácenou osobnost schizofrenikovu do pořádku. Driesch usoudil, že to tedy není vědomé já, co drží duševní život pohromadě, nýbrž "die ganze und ganzmachende Seele", což nic nevykládá.

Činitele, kteří ^{drží} duševní život pohromadě, nemůžeme dobře zkoumat experimentálně kolik člověk vydrží, než se jeho duševní život rozpadne, jen různé duševní poruchy nám podávají poučení. Za to však se dají experimentálně zkoumat podmínky jednoty dílčích duševních celků, zejména tvarů /Gestalt/.

T.zv. úžina vědomí znamená, že si najednou můžeme uvědomit jen omezený počet obsahů. Jsou-li to oddělené předměty bez uspořádání, uvědomíme si jich jasně najednou nejvýš 4 až 6. Také bezprostřední minulost má omezený rozsah /u dlouhé věty si na konci již neuvědomujeme začátek/. Jsou-li dojmy uspořádány, můžeme si jich uvědomit najednou mnohem více. Rozsah vědomí a rozsah bezprostřední paměti se dá zkoušet. Roste s věkem a s inteligencí. Únava a spánek obojí snižují. Kvantitativně tedy můžeme tuto stránku celistvosti duševního života a některé její podmínky zkoumat. Existují síly, které soudržnost celku podporují, udržují a síly opačné, které ji mohou rušit. Při vnímání řady úderů nebo tónů za sebou jdoucích mají někteří lidé s mozkovým zraněním dojem zvuku jediného. Normálně tu existuje schopnost rozlišující vedle schopnosti spojující. Při zúžení bezprostřední paměti na dobu 1 vteřiny /případ otravy popsany Störriem/ chybí zase schopnost spojující pro déle trvající podněty. Celek vzniká působením sil rozlišujících a spojujících; udržuje se převahou sil celkotvorných nad rozbornými. To platí pro všechny dynamické celky, zvláště nápadně však pro organismy, kde neustálému skládání odpovídá neustálý

rozklad. V mládí je převaha synthesy /růst/, ve stáří rozkladu. Ve smrti převládá rozklad. Tuto dialektickou stránku celků - fakt, že celek je syntésou protikladných sil /nebo i dějů/ - holisté nechávají stranou, ačkoli věda na ni naráží neustále. Boj těchto protikladných sil jest vývojem celku /od mládí k stáří/. Jiné síly rušivé mohou ovšem také přijít zvenčí - smrt z úrazu, nákaza; rozbití sklenice, která by sama vydržela věky.

Vedle sil celek tvořících a celek rušících, celkotvorných a celkoborných /a to vnitřních i vnějších/, zkoumáme, které podmínky působí na rozsah synthesy celku - na př. kolik prvků obsáhne ve vědomí. U idiotů bylo zjištěno, že mají kapiláry v mozku méně rozvětvené než lidé normální /také kapiláry na př. v prstech jsou u nich méně rozčleněné, což se dá pozorovat za živa/; anatomická diferenciacie jest tedy podmínkou diferenciacie duševní, podmínkou vyššího stupně synthesy. /Podobně je složitá stavba bílkovinných molekul podmínkou života proti jednodušším sloučeninám anorganickým/.

Celkotvorná je funkce nadání; na př. geometricko-názorová inteligence se měří testy, v nichž se má z rozstříhaných částí složit celek /čtverec, kruh/, verbální inteligence se měří úlohami, v nichž se z přeházených slov má složit věta. /Podobně dětské skládací hry s obrázky./ Tato celkotvorná funkce je tedy měřitelná; má poměrně stálou stránku kvantitativní. Jak působí, to přesně nevíme. Někdy následuje po delším zkoušení náhle řešení /už to mám!/ - změna kvantity /počtu pokusů/ v kvalitu. Podrobně zkoumali tvoření těchto a podobných celků útvary psychologové.

Výzkum, který začíná konstatováním celku a jeho stálosti, pokračuje kausálním výkladem jeho vzniku, udržování a zániku. Celek není princip, který by sám vysvětloval svou celistvost. Celistvost má dílčí podmínky, často měřitelné. Celek je jednota, ale podmíněná kausálně řadou činitelů.

Tento výklad celku neznámá, že by se tím celek rozpadal v oddělené části. Takto můžeme vykládat i celky, které se nám jeví nerozložitelnými. Tak jako medicína zkoumá různé podmínky zdraví, t.j. normálního fungování celého těla, zkoumáme i v psychologii podmínky existence celků a celostních znaků. Ačkoli barva /na př. určitý odstín zelené barvy/ je jednoduchá kvalita, kterou nemůžeme rozkládat na části, zkoumá přesto psychologie podmínky,

za jakých okolností vidíme plochu, která objektivně není stejno-
měrně osvětlena, jako stejnobarevnou, a kdy jako různobarevnou
/na př. malíř vidí různobarevně to, co jiný vnímá stejnobarevně/;
to spadá pod úkaz "konstace barev", jehož podmínky jsou měři-
telné.

Stejně se pokouší psychologie zkoumat podmínky dojmu
"já", což je dojem jednotný, který nelze rozložit na části /ač
se o to dřívější psychologové pokoušeli - tvrdili, že já jest
jen komplex. počitků, zejména z těla/. Psychologie zkoumá vznik
vědomí já u dítěte a příčiny rozštěpení pocitu osobního já.

Rozbor podmínek těchto kvalit, které jsou v proží-
vání jednotné, označují fenomenologové jako něco nepodstatného.
Za prvotní pokládají prožívanou jednotu já, odtud se prý musí
pochopit všecko ostatní, to je základ všeho. To je postoj pro-
tivistický - kausální zkoumání se označuje za druhořadé, pouhé
zření za základní.

Dřívější psychologie se marně pokoušela složit
duševní celky z duševních prvků /atomismus/. Proti tomu vystou-
pila Gestaltpsychologie a psychologie celostní.

Kratina v "Úvodu do celostní a tvarové psychologie"
vyslovuje zásadu celostní psychologie tak, že celek převládá
nad částmi. Rozlišuje dominanci celku několikerého druhu:

1. Genetická dominance celku. Ve vývoji individua i ve vývoji
druhovém jsou nejprve celky. Jsou to celky neučleněné, málo roz-
lišené. Dítě nemá tak učleněný obraz světa jako dospělý. Neroz-
lišuje tak dobře části obličeje, v slovech nerozlišuje vždy
jednotlivé hlásky a pod. Jest to převládání celků nerozliše-
ných. Vývojem nastává postup k rozlišování, k pozorování de-
tailů, k analýze. Máme tu 3 stadia: nerozlišený celek, povšimnu-
tí detailů, učleněný celek. /Hegelovo schéma vývoje z nerozli-
šenosti v rozlišenost a v syntésu rozdílů./ V útlém dětství
tedy dominuje celek, poněvadž části nejsou ještě zřetelně roz-
lišeny.

Jeden znak celku dává v primitivním vnímání celku převládající ráz /tedy je tu vlastně převaha části nad celkem/, jak o tom svědčí dětské kresby /na př. tělo znázorněno jen nohama/. Není tedy správné mluvit jen všeobecně o genetické dominanci celku: jde tu o menší rozlišenost, nevyčleněnost části a o event. převahu jedné části v celkovém dojmu.

2. Stejně není zcela správně Kratinovo tvrzení, že celek převládá jevově /v prožívání/ nad částmi /fenomenální dominance celku/. Příkladem této dominance je vnímání obličeje, pokud nepřejdeme k pozorování detailů. Ale dospělý člověk může právě přejít od celkového vnímání k detailnímu; může odezírat od mnoha znaků celku a všimat si jen jednoho /na př. jen barvy a abstrahovat od tvaru/. Toto analytické vnímání je předností člověka proti zvířeti. Je to opak genetické dominance nerozlišených celostí, pokročilejší stadium. Dojem celku při tom zůstává v pozadí /na př. pozorují-li z celku obličeje především ústa/.

Nad částmi převládá jevově jen ten celek, který si uvědomujeme; ale tento celek je zařazen do většího celku, který zůstává v pozadí nebo není vůbec předmětem vědomí. Tak především t.zv. figura, to, co je v popředí pozornosti /na př. člověk, kterého pozorují na ulici/, je částí celku nadřazeného /dojmu ulice/, ale ten si uvědomují jen jako pozadí; zde - tento celek jevově nepřevládá. Časový celek na př. jednoho dne, si většinou neuvědomujeme. Kratina upozornil větou o jevové dominanci celku na to, že v duševním životě se nám jeví celky, které si uvědomujeme jasně, zatím co jejich části jsou sice vědomé, ale nejsou středem pozornosti. Naproti tomu jsou tyto jasně uvědomované celky částmi celků vyšších, které pozornostně nepřevládají nebo nejsou vůbec vědomé. Kromě toho je možný k celku dříve jasně vědomému opačný postoj: část jasná, celek méně jasný.

3. Kratina dále prohlašuje funkční dominanci celku nad částmi: v působení celku a části převládá působení celku. /To je jiná formulace než Smutsova, který tvrdí, že působení celku je zvláštní, kvalitativně jiné; kausálně-analyticky nepochopitelné - Kratina zde mluví jen o kvantitativní převaze celku nad částmi./

Gestaltpsychologie zkoumá působení celku na části velmi podrobně a objevila je i tam, kde se o něm nevědělo. Celek

zrakového vnímání rozhoduje o tom, jakou vnímáme světlost určité plochy; celek slova rozhoduje o tom, jak slyšíme jednotlivé hlásky /na př. nezřetelně slyšené hlásky si doplníme správně/. Zrakové klamy /jako na př. stejný předmět uprostřed velkých se jeví menší než uprostřed malých předmětů/ se vykládají působením celku na část.

Všeobecně tu jde o fakt, že náš vjem určité věci nebo vlastnosti není určován jen objektivními vlastnostmi této věci nebo tohoto znaku, nýbrž také jejím okolím, pokud na naše smysly působí. Tedy je to působení okolí, speciálně působení celku na část. Náš dojem světa je celek /který si uvědomujeme jen nezřetelně jako celek/, v němž je vzájemná závislost částí. Ale zase není obecně správné, že by toto působení celku převládalo nad působením opačným.

Přesnější formulace než v Kratinovi nalezneme v "Psychologii" Metzgerově /1941/ obtížné knize theoreticky velmi cenné.

Husserl a Patočka mluví o horizontu, o nejasně vědomém celku, z něhož vyrůstají určitější dojmy.

Máme celkový dojem světa, ztrácející se v neurčitu, a v něm vystupují jasně dojmy předmětů. To prý je hluboký základ jsoucná /apeiron/. Geneticky je správné, že propracovaný obraz světa vzniká z neurčitosti a také u dospělého člověka je stále přítomno pozadí pozornosti, ale z tohoto pozadí nesmíme dělat tvořivý princip jsoucná.

Funkční dominance celku neplatí v těch případech, kdy nepatrná změna části změní nápadně celkový dojem /na př. v portrétu/; duševní celky mají svá citlivá místa, jichž změna mění podstatně celkový dojem. V celku bývají některé části rozhodující, jiné podružné /na př. v písmu jsou tahy dolů nejdůležitější/.

Holismus a celostní psychologie mají pravdu v tom, že celek je skutečný; není to pouhá koexistence částí /logický nebo aritmetický součet částí/, jak myslil atomismus psychologický /psychologie počítková, asociační/, a logický /B.Russell/. Skutečnost celku je někdy dána jevově: na př. dojem z obličeje, slovo, melodie. Při tom může být psychologickým celkem to, co objektivně celkem není /na př. souhvězdí, mrak viděný jako zvíře/. Naopak mnohé skutečné celky se nám jako celky nejeví /na př. člověk

si neuvědomuje, že události jeho života jsou částí ohromné společenské změny/. Skutečnost celku jest dále dána jednotným působením celků na venek /na př. slunce nás zahřívá a ne jednotlivé jeho atomy, člověk mluví a ne jen mluvidla/ a působením celku dovnitř /na části - to přehnal Kratina vědou o funkční dominanci celku/. Ale působení celku na části je nutno rozbírat - což Smuts a podobně i celostní škola lipská zavrhuje.

Rozbírání se dobře daří tam, kde části celku jsou od sebe jasně odlišeny. Ale to v psychologii velmi často nebývá. Rozlišujeme členěné tvary a splývající splynuliny /či "komplexy"/. Písmeno E je členěno jasně, písmeno S již ne tak ostře, nemá oddělené části. Čichové a chuťové dojmy jsou často splynuliny. Dále se dělí tvary podle stupně organisace /na př. vysoce organisovaný útvar: harmonisovaná píseň, nízce organisovaný: několik úderů za sebou/, podle toho, mají-li vnitřní členění nebo ne /platí pro zrakové tvary/, a podle větší neb menší pregnantnosti /výraznosti/ /kruh proti elipse, proti nepřesnému kruhu/. Pregnance má vztah k matematickým vlastnostem útvaru /čtverec, zlatý řez, hudební harmonie podle poměru kmitočtů a j./.

A tak je možno někdy vlastnosti celku matematicky rozbírat, uvést na př, estetický dojem /celkový/ ve vztah ke kvantitativním vztahům; většinou ovšem se nedostáváme nad elementární vztahy. Tyto rozbory však ukazují, že vlastnosti celků - i když nejsou aritmetickým nebo logickým součtem vlastností částí - dají se někdy odvodit z vlastností částí v tom smyslu, že existuje zákonitý vztah mezi vlastnostmi celku a vlastnostmi částí.

Tento vztah existuje vždy, i když jej nemůžeme vyjádřit matematicky. Statické /atomistické/ pojetí světa jest, že existují poslední prvky /atomy/, spjaté věčnými zákony, podle nichž se kombinují. Ve skutečnosti není posledních prvků. Každá část je celkem a každý celek částí, až na tato omezení: omezuje nás v poznání toho naše nevědomost /na př, dokud nebylo drobnohledu, bylo zrno prachu nejmenší známou hmotou/ nebo náš úmysl /nejdeme dále, na př. v mechanice se zastavujem u molekul/ nebo naše prožívání. V prožívání nemůžeme dělit celky do nekonečna ani prožívat libovolně obsáhlé celky /myslet na ně můžeme/.

Kombinací prvků podle zákonů mechaniky nevysvětlíme všechny celky; objevují se zákonitosti vyšší, na př. životní.

Smuts to nazývá podle L. Morgana emergence. Duševní život člověka má vyšší zákonitost než duševní život zvířete, jsou v něm nové kvality a vyšší celky. Ale vznik těchto nových skutečností vyplynul z předchozího vývoje.

Struktury.

Prvním krokem k vědeckému rozboru celků je pojem struktury. Struktura celku je souhrn vztahů částí celku. Je to také celek, ale abstraktní. Učleněný celek má strukturu; někdy se říká, že jest strukturou. Struktura nemusí být zřetelně uzavřená /na př. jazyk, prostor, čas/, takže struktury jsou i tam, kde není tak ostře odlišených celků jako jsou živé bytosti.

Strukturalismus není u nás zatížen metafysikou jako holismus; snaží se celky vědecky rozbírat.

Spranger nazval svůj systém strukturální psychologií - míní tím důraz na účelové uspořádání duševního života osoby ke kulturním hodnotám a je to psychologie metafysická/.

Aristoteles mínil pojmem "forma" přibližně totéž, co "struktura". Forma dat esse rei, praví podle něho Tomáš Aqu. Forma-struktura člověka dělá člověka člověkem. Není to statický celek vztahů, nýbrž síla formující. Toto pojetí struktury je metafysické.

Vyjdeme ze struktur kvalitativně nejjednodušších. Matematická struktura se vyznačuje tím, že její části jsou zřetelně odlišeny jako $1 + 1 + 1$, i když jich je nekonečně mnoho, na př. zlomků $1/2$, $1/3$, $1/4$, $1/5$ atd.

Prostorové struktury tak, jak je vnímáme, mají spojitost; některé prvky mohou být rozlišeny, ale nemusí. Tak na př. vnímáme úsečku jako spojitý celek; podobně kruhovou plochu. V trojúhelníku jsou vyznačeny jen vrcholy, ostatní body nerozlišujeme.

Když matematika má vystihnout geometrické útvary, vycházíme z neomezené dělitelnosti úseček, která názorně neplatí a přiřazujeme nekonečnému množství bodů nekonečné množství čísel. Místo názorné spojitosti nastupuje cesta k libovolně malým rozdílům. /Takto - infinitesimálním počtem zvládla matematika pohyb/. Matematický prostor není spojitý v tom smyslu jako názorový prostor,

v němž nelze rozlišit nekonečně mnoho bodů na úsečce.

Duševní prostor.

Duševní prostor, t.j. skutečný prostor, jak jej vnímáme, má ještě další vlastnosti kromě spojitosti útvarů. Z útvarů máme celkový dojem; plošné útvary mají celostní znaky: jinak působí čára vlnitá, jinak lomená; v některých čarách vnímáme napětí /na př. šipka/. Spolupůsobí tu jiné smysly /zkušenosti hmatové a pohybové/.

Velmi důležitým znakem duševního prostoru /proti fyzikálnímu/ je dojem prostorové hloubky /t.j. dojem vzdálenosti od pozorovatele/. Hloubku vnímáme jako docela jinou kvalitu než rozměry plošné. Středem duševního prostoru je moje tělo. Fyzikální prostor nemá žádný střed. Duševní prostor se nerozprostírá stejně na všechny strany, nýbrž převládá to, co je vpředu, ačkoli víme, že i za námi něco je. Země, podlaha a pod. jej uzavírá směrem dolů, kdežto nahoru je omezení menší /jinak ale je pole od horizontu níž důležitější/. V psychologickém prostoru existují význačné směry, vpředu - vzadu, napravo - nalevo, nahore - dole, z nichž jen poslední je i fyzikálním znakem. V duševním prostoru nemají všechny směry stejné vlastnosti, není isotropický jako prostor geometrický.

Různí živočichové vnímají prostor různě. Tak na př. kůň vidí i dozadu, kdežto zrakový prostor člověka je jakási polokoule. U některých živočichů je prostor válcovitý, což plyne z utváření jejich očí. Von Uexküll, který to sledoval, usoudil z toho, že každý živočich má svůj zvláštní svět, který nemá nic společného se světem druhých živočichů; objektivní prostor prý neexistuje.

Avšak prostory různých živočichů jsou si zákonitě přiřazeny, takže si můžeme na př. zkonstruovat prostor mouchy, žáby, ryby a pod.

Leibniz učil, že toto přiřazení různých individuálních prostorů provedl Bůh. Leibniz nechtěl uznat společný objektivní prostor, proto se musil uchýlit k hypotéze o předem zjednané harmonii. Kant /z něhož vyšel baron Uexküll/ tvrdí, že prostorové uspořádání je výtvořem subjektu, kdežto ve věcech vůbec není. Jedním důvodem pro subjektivnost prostoru mu bylo,

že napřed musí mít člověk formu prostoru, a pak do ní může zařazovat jednotlivé tvary. Na tom je správné jen to, že schopnost prostorového vnímání je vrozená, i když není u dítěte hned dokonale vyvinuta. Kant tvrdil dále, že tento prostor má apriorní, předem dané, neměnné vlastnosti - kdežto kdyby byl získán zkušeností, nebylo by záruky jeho neměnnosti. V tomto bodě bylo Kantovo učení zcela vyvráceno. Různí lidé vnímají prostor různě, děti jinak než dospělí /zkoumal to zvláště Erich Jaensch/, a ještě větší jsou rozdíly mezi různými druhy živočichů. Uexküllovy důvody pro subjektivnost prostoru jsou opačné než Kantovy, je to neshoda rozmanitých individuálních prostorů, kdežto Kant vycházel z domnělé absolutní shody.

Fysika odporuje Kantovu názoru o subjektivnosti prostoru naprosto; fysika je nauka o objektivním, skutečném světě, který má prostorové vlastnosti.

Jaký je vztah mezi objektivním prostorem a prostory duševními?

V duševním /subjektivním/ prostoru se nám jeví prostor objektivní. Tento jev má některé vlastnosti shodné s objektivním prostorem, jiné různé. Různost je v tom, že v subjektivním prostoru se jeví jen část prostoru objektivního; subjektivní prostor je ohraňován - obzory. Středem subjektivního prostoru je tělo živočicha /egocentrický prostor/; směry subjektivního prostoru jsou orientovány vzhledem k tělu a nejsou rovnocenné /anizotropie /; vnímání hloubky /vzdálenosti od těla/ je jiné než vnímání jiných rozměrů; velikostní poměry se nezobrazují vždy správně - v dálce vidíme předměty malé, v šikmém pohledu zkreslené. Poměrně nejsprávněji se zobrazují v duševním prostoru vztahy topologické /na př. pořadí/, kdežto metrické /měřitelné, velikostní/ vztahy jen někdy. V rovině průčelné vidíme poměry velikosti správně, předměty blízké nemění svou velikost - nezmenšují se perspektivně, na př. ruka ze vzdálenosti 20 až 60 cm.

Tedy některé vlastnosti metrické a mnohé vlastnosti topologické vidíme správně. Hmatem se pak seznamujeme s objektivními vlastnostmi /blízkého/ prostoru ještě přesněji. Měření vede pak nakonec k vědeckému poznání objektivního prostoru. Duševní prostor podává nám tak z části názorově, z části po rozumovém zpracování vlastnosti prostoru objektivního.

Zvláště význačnou vlastností subjektivního prostoru je jeho egocentričnost; tak se stává prostor principiem individuace - každý živočich je na jiném místě a má proto jiný pohled na svět, i kdyby se jinak od druhých nelišil. Pozoruhodné je také, že vnímáme i prázdný prostor /v řecké filosofii: nejsoucno/ v hloubkovém vnímání. Velké prostory na nás citově působí jinak než malé. Vnímání prázdnoty, ticha, tmy je znakem toho, že si náš organismus všímá protikladů v objektivní skutečnosti.

Vlastnosti psychického prostoru mohou být podrobněji poznány jen v souvislosti s prožíváním časovým.

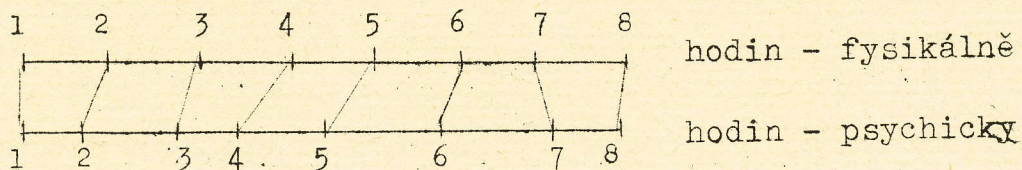
Č a s.

Pro duševní život má základní význam struktura časová. Strukturu prostorovou nesmíme v rozboru duševního života zanedbávat; někteří filosofové ji přisuzovali spíše hmotě /Descartes/, Kant "vnějšímu" smyslu, kdežto čas "smyslu vnitřnímu". Bergson a existencialisté nazývají čas podstatou duševního života /místo podstatným znakem/. Kant tvrdil, že čas je jen subjektivní, v objektivním světě prý není. Bergson prohlašoval, že subjektivní čas je čas v plném slova smyslu, žitý čas, durée, kdežto fyzikální čas je daleko chudší, blíží se prostoru, v němž prý jsou části vedle sebe, zatím co v durée se v přítomném okamžiku soustřeďuje celá minulost.

Abstraktně má čas znak jednorozměrnosti proti trojrozměrnosti prostoru a můžeme si jej znázornit přímkou. Toto znázornění vyhovuje v mechanice /sr. rozmanité grafy/. Mechanický fyzikální čas plyne stále stejně, což pro duševní čas neplatí. Ale podobnější zkoumání ukazuje, že ani hvězdy, podle nichž se řídí hodiny, ani chronometry nejdou pořád stejně, a tak se hledá míra času v kmitání atomů. Proti fyzikálnímu času, stále stejně běžícímu se klade dále čas historický, čas stále se měnící. Ale fyzikální události konkrétní jsou také historické; sluneční soustava, mléčná dráha atd. mají svůj vývoj. Přesto však podle stupně stálosti a složitosti vztahů rozlišujeme 1. čas fyzikální, 2. čas biologický, 3. čas psychologický a 4. čas historický /lidské dějiny/. Fysika předpokládá neměnnost času, přesto že jednotlivé rytmické fyzikální děje nejsou absolutně pravidelné; Newton vyslovil axiom, že čas plyne stále stejně a svět

je do něj ponořen. Biologické děje mění svoje tempo kolísáním a v průběhu individuálního života - stárnutím ubývá rychlosti. /du Noüy , viz Herčík, život na ruby/. Tento biologický čas je ve vztahu k prožívání času u starých lidí.

Psychologický čas můžeme zkoumat v jeho vztahu k délkám času fyzikálního. Ukazuje se, že naše vědomí trvání kolísá. Staršímu člověku se zdá, že život ubíhá rychleji. Čekáme-li, zdá se nám to dlouhé, příjemné události plynou rychle, atd. Zase tu platí, že topologické vlastnosti objektivního času je zobrazují dokonaleji než vlastnosti metrické. Pořadí dějů prožíváme tak, jaké skutečně jest /až na malé výjimky/, kdežto trvání ne vždy. Krátkodobě jest ovšem i dojem trvání /od jisté meze nahoru/ velmi přesný - poznávám na př., kdy jdou kyvadlové hodiny rovnoměrně, kdy kulhají.

Shoda pořadí - neshoda trvání

Zatím co každý živočich zaujímá a prožívá v prostoru jiné místo, je čas pro všechny společný /není principem individuace/. B. Russell: jsme-li přesvědčeni, že existuje skutečný svět, plyne z toho, že všechno v něm má společný čas. Důkazem toho je příčinná souvislost na př. objektivních událostí /příjezdu a odjezdu vlaku, bití hodin/ s prožíváním člověka. Jedno zapadá do druhého; není myslitelné, aby na př. můj duševní čas byl posunut dopředu nebo dozadu proti času mého okolí. Praktický život i fyzika předpokládá jediný objektivní čas /proti Kantovi a proti subjektivistům jako Heidegger, kteří pokládají psychický čas za základní/.

Tento celému světu společný čas je čas historický, čas stále se měnícího světa. Na různých místech se však tento čas různě diferencuje. Fyzikální čas méně než biologický a psychologický. Jen abstraktně je to nezměněně plynoucí čas matematický. Časové linie různých dějů se všelijak proplétají /ale ne každá s každou/, přítomnost mají vždy společnou. /Theorie relativity přinesla problém současnosti odlehlých událostí - to pro psychologii nemá praktický význam./

Kdežto odhadování času je možno objektivně zkoumat /na př. schopnost vzbudit se ve stanovený čas t.zv. Kopfuhr, která je schopností získanou/, pokusili se někteří psychologové a filosofové vystihnouti introspekci zvláštnosti prožívaného času proti času fyzikálnímu. Kromě Bergsona to byl W. Stern /"Die psychische Präsenzzeit"/, Benussi, Minkowski /Le temps vécu 1933/, Sourian a j. Zvláště komplikované je pojetí Husserlovo /Vorlesungen zur Phänomenologie des inneren Zeitbewusstseins, vydané Heideggerem 1928/.

Duševní čas nemá nulový okamžik. Ani ve fyzice nebyla existence okamžiku bez trvání dokázána a nemůže být dokázána. Ale v duševním životě je neexistence bodového okamžiku přímo zřejmá. Rozlišujeme sice mezi ostrým a méně ostrým nástupem na př. tónu, ale hranici si uvědomujeme až po jejím nastoupení. /Časové hranice bývají často mnohem neostřejší než rozhraní mezi plochami - zvuk slabě doznívá/ Bezprostřední minulost tvoří s přítomností nerozlučný celek, který není oddělen ostrou hranicí. Kromě toho máme v přítomnosti očekávání budoucnosti někdy zcela určité, jindy neurčitější /na př. slyším začátek slova: psycho-.../

Bezprostředně uvědomovaná minulost má určitou šířku, ale nelze přesně zjistit, kde končí, neboť tu jde o přechod do nevědomí, který nelze přímo pozorovat. V chorobných případech není někdy delší než 1 vt. /Störriing popsal dělníka, který po otravě hutními plyny ztratil bezprostřední paměť pro dobu delší než 1 vteřinu/. Takový člověk nemůže porozumět delší větě. Při usínání a ve snu je také presenční čas kratší.

Vnímáme-li organisovaný celek /melodii, větu/ uvědomujeme si jej dále do minulosti. Někteří hudební skladatelé tvrdili, že prožili v jednom okamžiku celou skladbu jako celek. Také v nebezpečí života prožili někteří lidé - jak vyprávějí - "celý" život najednou ve vzpomínce. Rozsah vědomí je tu neobyčejně zvětšen.

Bezprostřední paměť se dá měřit - předčítají se čísla, slabiky, věty a hned se opakují. Podaří-li se to, neznamená to ovšem, že na konci posledního členu byl ve vědomí také ještě první člen. Není to tedy přesné měření rozsahu ještě v přítomnosti uvědomované minulosti, ale je tu souvislost. Bezprostřední paměť roste s dospíváním a koreluje kladně s inteligencí.

Časové rozlišení není adekvátně znázorněno linií ani jiným prostorovým obrazem. Popsat logicky prožívání času naráží na obtíže /podle Bergsona jsou nepřekonatelné/. Přítomný subjekt obrací se do minulosti a do budoucnosti, tedy tam, kde není přítomen. V přítomnosti se soustřeďuje v minulost.

Vliv minulosti na přítomnost a anticipace budoucnosti v přítomnosti je znakem veškeré skutečnosti. Minulost zanechává stopy i v neživé hmotě; jen někdy jsou to stopy poměrně trvalé. U živočichů je vliv minulosti na přítomnost daleko významnější než u věcí neživých /učelivost a j. znaky/. U zvířat se vyskytuje zážitky znovupoznání, u člověka nad to ještě vzpomínka. Mezi mechanickým uchováním stopy /na př. zkameněliny / a vědomou lidskou pamětí není absolutní protiklad, který konstruoval Bergson /je prý dvojí pamět: mechanická pamět pro pohyby a životní pamět pro vzpomínky/nýbrž jsou zde přechody, vývojové stupně. Bergson dokonce tvrdil, že pamět vzpomínková nemá mozkový podklad, ačkoli poruchy mozku ji poškozují.

Společné vlastnosti duševního času a prostoru.

1. V duševním čase a prostoru je nám dán objektivní čas a prostor /proti Kantovi/. Nejsou však dány nezkresleně, nýbrž shodují se jen v některých znacích, zobrazují jen část objektivní skutečnosti; v topologických znacích /pořadí/ je větší shoda než v metrických.
2. Rozumovým zpracováním a měřením můžeme však dospět ze subjektivního prožívání k daleko objektivnějšímu poznání času a prostoru světového.
3. Duševní čas a prostor jsou rozměry /dimense/ duševního života; naše prožívání se člení jednak prostorově, při čemž mé tělo je středem, jednak časově /zde je středem přítomnost stále se měnící/.
4. V jednom místě, v jednom subjektu se soustřeďuje, zobrazuje část světa okolního. V přítomnosti se uvědomuje minulost i budoucnost. To je integrace části světa v jednom "bodě". V duševním životě je tato integrace velmi význačným a vyvinutým znakem. Zvíře nemá ten stupeň časové integrace vědomí jako člověk a většina zvířat nemá ani tak vyvinutou prostorovou inteligenci. Fotografická

deska nebo zvukový pás soustřeďují sice na malé místo část prostoru nebo času, ale jednak to jsou lidské výrobky, jednak tím nevzniká dynamický celek, jakým je vjem okolí ve srovnání s fotografií. Rozřízneme-li fotografii, poškodí se jen místo řezu. Odpadne-li však polovina zrakového pole /hemioapie čili hemianopsie/ na př. obě pravé poloviny obou očí, doplní se zrakové pole na celek. Odtud je vidět, že zrakový dojem je organisovaný celek, v němž je dynamický vztah částí; totéž platí pro slyšenou melodii na rozdíl zápisu na pásu.

5. V prožívání času a prostoru u člověka se jeví protiklad subjektu /já/ a objektu. Já jsem zde - to, co vnímám, je tam; já jsem nyní - to co mám v paměti bylo dříve, co očekávám, bude. Objekt není tam, co subjekt, a přece si jej subjekt uvědomuje.

6. Tento protiklad je zvláště ostrý, když místo bezprostřední minulosti nastoupí vzpomínka, nebo když místo ^{vjemu} si představujeme to, co je nepřítomné. U zvířat se to vyskytuje zřídka.

7. Člověk /proti zvířeti/ má kromě vnímání času a prostoru rozumové pojetí obojího. Rozumová chápání vzniká životem ve společnosti. Kant odvozoval rozumovou stránku člověka z "čistého" rozumu, který je společný všem rozumným bytostem. Psychologie ukázala, že to je výtvar společenského spoluzití lidí a na vyšším stupni výtvar vědy.

Čas: Halbwachs: Les cadres sociaux de la mémoire, 1925, po něm Blondel /Úvod do kolektivní ps. 1928/ a Pierre Janet /Vývoj paměti a pojmu času 1928/.

Prostor: škola Durkheimova; dále viz na př. Kimball Young, Social Ps./1946, s. 157 nn./. Piaget /o čase a prostoru u dítěte/.

Prostorový racionální obraz /zeměpisný prostor/ začíná orientací malého dítěte po světlici, na hřišti, před domem, na procházce - je to orientace kolem domova. Lidé nevzdělaní bydlící stále na jednom místě, mají jen orientaci se středem ve své osadě. U dítěte se dalším pohybem, ale pak i poučováním rozšiřuje znalost prostoru. Ve škole získává znalosti zeměpisného a astronomického prostoru. Zeměpisné pojetí prostoru se opírá o cestování; vědecké pojetí vůbec o měření, které vzniklo z potřeb praxe /krejčí a jiní řemeslníci, zeměměřič/. Údaje v centimetrech, milimetrech, v metrech,

kilometrech hrají v našem civilisovaném životě velikou úlohu. /Dříve se udávala vzdálenost na př.: "malá čtvrt hodinka"/.

Přírodní a společenské události člení zhruba čas, podrobnější je pak měření času. Kalendář i hodiny jsou produktem společnosti. Zprvu je společenské členění času víc kvalitativní /roční počasí, svátky, na sv. Havla/, později víc a více kvantitativní. Egypťané potřebovali kalendář k určení záplav Nilu; dnešní technika potřebuje hodiny /minuty/ - vlaky, rozvrh hodin atd.

Kdyby se člověk neopíral o toto společenské členění času /kalendář, hodiny/ kvantitativní i kvalitativní /význačné události/ neměl by uspořádané vzpomínky, těžko by si pamatoval jejich pořadí /primitivové, kteří nemají své stáří/. Člověk je nucen vědět datum svého narození, úřady chtějí množství dat. Tím se zavádí do osobního života chronologie podobná chronologii historické.

8. Časové a prostorové členění patří k základům vědomí naší osobnosti. Jak jsme řekli, vede prostorové členění k oddělení těla od okolí, k individualisaci. Člověk má ovšem ještě mnoho dalších individuálních znaků, ne pouhé své místo v prostoru. Prostorově je člověk oddělen od ostatních, čas slouží k vytváření jednoty osobnosti. Paměť je podmínkou vědomí jednotné osobnosti; vědomí totožnosti já v běhu času. Prostor slouží k spojování různých lidí ve vyšší celky /spolubydlicí v téže domácnosti; v téže venici, městě, kraji, zemi/ a podobně čas spojuje vrstevníky a generace. Čas také individualisuje, neboť každý má svou osobní historii.

9. Vnímání a poznávání času a prostoru je spolu nerozlučně spjato. Prostor poznáváme především pohybem v prostoru. Dráha pohybu bývá měrou času /ručičky hodinek/.

Časová jednota a prostorové vyčlenění naší osoby vede k základnímu členění našeho prožívání já a svět.

Já a svět.
Někteří filosofové a psychologové tohoto protikladu nedbali. Byl to především Hume: Já je svazek počitků podobně jako jiné věci, tyto počitky však jsou trvalejší /podobně E. Mach a novorealisté američtí/.

Jiní filosofové zase přehnali význam já. Leibniz:

svět se skládá ze samých já, každé má svůj oddělený, soukromý svět /monady/. Fichte: můj svět t.j. nejá je vytvořen mým já. Kant: zákonitost světa je vytvořena subjektem. Husserl: já /čisté/ konstituuje svět, osmysluje vjemy. Tento egocentrický idealismus je charakteristický pro určité historické období /Řekové a středověk jej neznali/, souvisí s protestantským individualismem /přehnaně: Kierkegaard/, ale já tu nabývá funkce boha. V buržoasní filosofii se na jedné straně já ztratilo docela /technický objektivismus, pozitivismus/, na druhé straně bylo zabsolutněno /jen u některých filosofů, ne u praktiků; je to totiž kompensace pocitu vlastní bezmocnosti/.

Husserl a Heidegger se zabývali tématem: já ve světě /srv. Patočka, Přirozený svět/. Z psychologů to byl Stern /Acta psychologica I, 1935; Psychologie 1935/, útvary psychologové /Koffka, Gestalttheorie 1935, Lewin/a N.Ach.

Členění prožívání na já a svět vzniká postupně; u dítěte není tak dokonalé jako u dospělého, u primitiva není tak vyvinuto jako u civilisovaného /náčelník je víc individualitou než jiní/. Ve snu může být toto členění porušeno /na př. vidím své tělo před sebou/.

Vztah já - svět je tolikový, kolik je duševních funkcí.

I. poznávací a/ názorný
b/ pojmový

II. afektivně snahový.

Těžisko afektů a snah je já, těžisko poznání je svět /ale ovšem i sebe mohu poznávat/, ale v obojím je účasten subjekt i objekt.

Psychologie zjistila, že poznávací vztah k světu je nerozlučně spjat s afektivně-snahovým, že poznání je spjato s praxí. Naproti tomu dříve bylo poznání pokládáno za pouhé zrcadlení okolí, za pouhé přijímání. Tak se to skutečně na prvý pohled jeví. Podrobnější zkoumání však vede k zjištění významu citů a snah pro poznávání. Pragmatismus přehnal tuto stránku poznání a zanedbává fakt, že poznání zobrazuje okolí, a to s větší nebo menší měrou pravdivosti. Dewey a j. pragmatisté propracovali nauku o tom, že lidské poznání je nástrojem praxe. Behavioristé pozorují živé bytosti v činnosti a z toho poznávají, na které podněty živá bytost reaguje, jaké je její behavioristické okolí /okolí, na něž reaguje/; tak je možno

zkoumat poznání živočicha na základě jeho jednání.

Zobrazení i akce jsou stejně podstatné vlastnosti poznání. To vyslovil první Marx; jde tu o vztah dvou protikladů. /B. Russell upozorňuje ve svých Dějinách filosofie na zásluhu Marxovu ve zdůraznění aktivnosti poznání, zatím co dr. Klatovský se dal svěst slovem „jen odraz“, a rozčiloval se, že Marx pokládá ideologii za pouhý pasivní odraz hmotného dění/.

Můžeme přibližně říci : obraz světa je tím bohatší, čím je rozsáhlejší /kvantitativně a kvalitativně/ lidská praxe. To platí pro vývoj individua i pro celý vývoj lidstva vůbec. Rozsah dětského poznání roste s rozsahem jeho činnosti. Nejprve pohyby poznává své tělo a to, co je na dosah. Pak chodí, běhá, leze, hraje si s věcmi. Řečí se jeho poznání nesmírně obohacuje /zde ovšem je pasivní rozumění dřívější než mluvení a poslouchání obohacuje víc než mluvení vlastní; ale velký význam mají otázky/. Podobně se rozšiřoval obraz světa civilisováním člověka /cesty, honba, obchod, rozměřování země; pitva, dalekohled, drobnohled a j. nástroje poznání/, ačkoli není vždy nejaktivnější člověk nej-poučenější.

Tak, jak vnímáme svět, jsou v tom přímo obsaženy důsledky naší činnosti.

1. K zrakovému vnímání přistupují dojmy smyslů jiných /synthese/; vidím, že deska je hladká či drsná - synesthesie hmatová.
2. Vnímám přímo, k čemu je určitá věc, jak s ní zacházet. Vidím: to je klíč, to je klika, to je střevíc /k obutí/, to je cesta /k chůzi/ atd. Zde se vnímá podle různých zkušeností a zaměření různě /lékař se dívá na člověka jinak než nelékař, inženýr na most, na stroj jinak než ostatní lidé/.
3. K vjemu přistupuje často slovní subsumpce: "To je pes," "to jsou nůžky" atd., což je pojmová činnost subjektu. Engliš tvrdí, že výrokem "to je pes" vytváří psa, ne sice z ničeho, ale z čehosi naprosto neurčeného, z neznámé věci o sobě.

Ačkoli chápání účelu věci, které přímo vnímám i její pojmenování závisí na předchozích zkušenostech subjektu, nevytváří se tím předmět /na př. pes/, nýbrž je to poznání, které více nebo méně odpovídá skutečnému předmětu. Poněvadž to není pouhý

názor, nýbrž důsledek předchozích zkušeností, může být toto poznání klamné /dítě řekne o teleti, že je to pes; dospělý chápe mylně účel neznámého nástroje/; ale není to pouhý výtvar subjektu, nýbrž více nebo méně pravdivý obraz skutečnosti. Řeknu-li "to je pes", vztahuji tím přítomného psa k jiným psům, k obecně pes.

4. Aktivita subjektu ve vnímání světa se projevuje dále v tom, že si vybírá, co bude vnímat a co ne, a to jak vědomě tak ještě více bezděčně.

V obrazu světa můžeme rozlišovat hlavně věci a osoby. K věcem máme vztah především technický /zacházení s věcmi/, k lidem především citový, ačkoli zacházíme i s lidským tělem /matka pečuje o dítě, holič, lékař; ale i v dopravě jde především o těla pasažérů, chodců atd./ . Vztah subjektu k předmětu je buďto více jednací nebo více citový. V prvním případě vnímáme, pozorujeme a jednáme /technický vztah/, v druhém případě se vcítujeme a důsledkem je výraz našeho vlastního citu. U dítěte a primitivů není ostrého rozdělení obojího vztahu. Splývá tam pozorování a vcítění na jedné straně a technika a výraz na straně druhé /výrobky jsou umělecké, výrobní činnosti jako na př. zemědělská práce mají ráz náboženský, slavnostní, spojení magie a techniky/. V moderní civilisaci je mezi technikou a uměním protiklad. /V architektuře je to nejcitelnější, kdežto v hudbě se to nepocituje - ale i zde místo písňe při práci nastoupil hluk strojů./

Ve společenských vztazích mezi lidmi nutně vznikají vztahy citové ve spojení se snahami: vcítění, sympatie, antipatie, obdiv, pohrdání, posměch, závist, revnivost, sugesce atd. Poznávání lidí seobohacuje těmito vztahy, zacházením s lidmi.

Popírání významu praxe; chvála niternosti.

Bergson prohlásil technické, s praxí spjaté poznání za méněcenné, přizpůsobené jen mrtvé hmotě; člověk je sice homo faber, ale to je jen jedna jeho stránka. Filosof je víc než technik a fysik, víc než řemeslník a inženýr. Ti nevystihnou život, kdežto filosof nebo prorok jej zří v nitru.

Pro psychologii je tento názor svůdný, neboť jejím předmětem je lidské prožívání. Ale kupodivu k rozvoji psychologie

příspěl více experiment a vnější pozorování /behaviorismus, objektivní psychologie/, pozorování druhých než introspekce, která je ovšem pro poznání některých otázek duševna nezbytná. Ale i tam je třeba praxe /indické metody poznání nitra/. Bergson je intelektuál pohrdající základem lidské kultury, technikou, ačkoli jí používá a ačkoli věda se na ní zakládá. Skličuje ho také mechančnost technické civilizace, která nabyla ohromných rozměrů se vzrůstem kapitalismu. /Srv. Friedmann: Krise pokroku - výklad bergsonismu ze společenských příčin/.

Jung rozlišuje introverty a extraverty jako protichůdné typy. Někteří z introvertů hledají pravdu a život v nitru; Jung je také introvert a zavrhuje socialismus jakožto vnějškovost. Chvála sebepodřizování je často asociální. Někdy se vykládá dokonce veškerá introverse jako útěk před skutečností /u neurotiků je větší, u schizofrenních největší/.

Dělba funkcí vede k tomu, že nejlépe nepoznávají ti lidé, kteří nejvíce jednají; theorie si žádá samostatného pěstování. Ale v tom je i možnost odvratu od skutečnosti.

Člověkově poznání je tedy spjato s jeho jednáním a jeho cítěním. Lidská společnost se liší od zvířecí zacházením s věcmi, člověk je výrobce, homo faber /Franklin, Marx/. Výroba vedla pračlověka k vzniku řeči, k složitější společenské organizaci. Zdokonaluje se lidská inteligence a to jednak technická jednak slovní; to jsou dvě podstatné složky tvořivé schopnosti člověka. Zdokonaluje se lidské cítění ve složitosti společenské organizace. Již společenská zvířata mají citové vlohy /družnost, soupeřství, sebepředvádění, sklon k poroučení a k poslouchání a pod./, ale u člověka je citově-snahová rozmanitost větší /na př. ctižádost, ziskuchtivost, smysl pro spravedlnost/.

Rozdíly vrozených dispoic ve vztahu k společenské organizaci.

Lidé se dnes rodí s různým stupněm a kvalitou dispoic poznávacích /na př. inteligence slovní a inteligence technické/ a citově-snahových /na př. vnímavost citová/. Tato velká variabilita, která se dále zesiluje konkrétním rozvojem těchto vloh, je důsledkem dělby práce a civilizovaného života. U zvířat domácích je daleko větší variabilita než u divokých, poněvadž mo-

hou přežít i varianty, které by ve volné přírodě brzy zanikly. Podobně civilisace umožňuje přežití a rozmnožování jednostranných lidí a společenská diference /dělná práce a z ní především plynoucí rostoucí diference institucí/ potřebuje vyvinutí rozmanitých nadání i citových dispozic u různých individuí.

A tak vede složitější způsob výroby a společenské organizace k velké variabilitě dědičné, takže lidé se rodí nestejně. Tuto variabilitu musíme brát v životě jako samostatný znak, který u jednotlivce je dán náhodně, ačkoli souvisí se znaky jeho rodičů a vůbec pokrevních příbuzných. Rozmanitost jednotlivců neodpovídá jejich rozmanitému společenskému postavení. Zvláště dnes je specialisace prací a funkcí ve společnosti mnohem větší než je specialisace lidských vloh. Organizace společnosti nezaručuje dnes ještě nejvhodnější obrazení společenských funkcí, k čemuž spěje socialismus. Dědičnost není tak striktní, aby děti se hodily vždy do povolání, v nichž se osvědčili rodiče.

Rozmanitost hodnoty dědičných dispozic popírají rovnostáři /zvláště maloměšťáci ideologové od dob francouzské revoluce až do dneška/. Odpůrci demokracie naopak dělí lidi na dvě skupiny: elita - lid nebo genius - dav.

Ideologii ctění genia historicky zkoumá Zilsel /Die Entstehung des Geniebegriffs/, ale dospěl k moralistickému popření ctění geniů vůbec /spis Das Geniereligion/. Ve skutečnosti jsou sice všichni normální lidé tvořiví, ale stupně tvořivosti jsou velmi různé. Každá nová situace /válka, hlad, znárodnění a j./ ukazuje vždy mnoho případů individuální vynalézavosti slovní /vtipy, nová slova/, technické, společenské. Je dnes známo, že theorie o odvozenosti lidového umění z umělého je falešná /platí jen pro menšinu případů/. Běžné tvořivosti si nevšímáme /jen rodiče mají radost i z malých tvořivých projevů dětského nadání/; teprve když tvořivost přesoupí obvyklou mez, zdá se něčím zázračným. Je tu ovšem kvalitativní rozdíl mezi stupni tvořivosti, i když psychologické měření řadí nadání do číselné stupnice.

Mezi nejprimitivnější tvořivostí a genialitou jsou

tedy stupně; rozdělení na genia a dav je nevědecké. Genius potřebuje k svému tvoření ostatních /ovšem ne všech svých vrstevníků/; netvoří sám ze sebe /na př. slovesný umělec přejímá řeč a dále ji dotváří, nemluvě o obsahové závislosti/.

Nadání jedinci i jejich skupiny mají ve vývoji lidstva větší význam než méně nadání, ale nejsou to nadlidé. Poněvadž u téhož člověka jsou různé schopnosti různě vyvinuty, nelze prostě mluvit o nadání jednotlivce vůbec, nýbrž o výši jeho jednotlivého nadání resp. sklonu.

Rozmanitost nadání a jiných vrozených dispozic není příčinou společenské organizace, nýbrž vývojový vztah je původně obrácený. Význam různých nadání pro práci a spolužití je velmi nestejný. S diferenciací společnosti rostla i diferenciací nadání /ovšem ne v historické době, ta je příliš krátká na změny lidských vloh/ a to nad společensky nezbytnou míru, takže se vyskytuje na př. ojediněle velmi vysoké hudební nadání nebo matematické nadání atd. Podle toho, do jaké společnosti se zrodí, jest jeho přínos ke kultuře velký, malý nebo žádný.

Účelnost v duševním životě.

O účelnosti v plném smyslu můžeme mluvit jen tam, kde člověk vědomě sleduje nějaký cíl. Účelné jednání je zvláštním případem kausality. Význačným jeho znakem je, že cíl je jistým způsobem dán ještě před svým uskutečněním ve vědomí člověka. Je sice všeobecným znakem přírodních dějů, že to, co se stane v budoucnu, bývá v náznacích obsaženo již v předchozím dění /na př.: Kapka se protahuje než se přetrhne a spadne/, ale tato anticipace je v účelném jednání vědomá a dokonalejší než kde jinde.

Dalším znakem účelného jednání je dosahování téhož účelu různými prostředky podle okolnosti. To je podmíněno lidskou inteligencí. Zatím co fyzikální síla působí jednoznačně, a jsou-li jí postaveny přiměřeně silné odpory, nemůže si najít jinou cestu /leda že na př. voda pod tlakem může unikat v nejrůznějších směrech, podle toho, který otvor je volný, ale to není tvořivost/, hledá si chtějící člověk při obtížnosti nebo nemožnosti jedné cesty k cíli cestu jinou.

V přeneseném smyslu jsou účelné i lidské nástroje, zařízení a automatisované jednání; jde o výsledky kdysi vědomého chtění, které jsou nyní již bez uvažování prostředky žádoucích cílů.

Aristoteles chápal účelově i tělesné dění životní a celý vesmír vůbec. Na vývoj a vzrůst organismu se můžeme dívat tak, jako by tu byla inteligentní bytost, která má vědomý cíl, přivést organismus k dospělosti. Ale také rozmanité životní regulace a adaptace, na př. hojení ran, samovyléčení a normální případy reakce na teplo, zimu a jiné vlivy mohly by se chápat jako účelná zařízení vymyšlená někým, kdo si položil za úkol, aby se organismus udržel co nejlépe a nejdéle na živu. Rozmnožování by pak mohlo být chápáno jako účelné opatření k udržení rodu; užívající lákadla rozkoše, aby individuum zapojilo do svých cílů.

To je však způsob chápání zlidšťující. Je to pokus o výklad stability organismu a stability života. Stabilitu hory nebo slunce vykládáme jednoduchými silami soudržnosti. Stabilitu živé bytosti tak vysvětlíme nemůžeme; jen pevnost kostry, pružnost šlach, svalů atd. patří do této souvislosti. Ale v živé bytosti se dějí stále změny a přesto je dlouhou dobu zajištěna rovnováha. Také ve sluneční soustavě se dějí změny a i tam je zajištěna rovnováha; ale zákony této rovnováhy objevil Newton. Naproti tomu neobjevil se dosud Newton stébla slámy, jak pravil Kant. Fysiologii to však není důvodem, aby předpokládala účelně myslící a jednající bytost, která

udržuje poměrnou stálost života při změnách a ohroženích. Biologie objevuje různá dílčí zařízení, která stabilitě slouží. Tak jako pojistný ventil kotle se otevře při zvýšení tlaku páry nad stanovenou mez, má i organismus podobná zařízení /na př. zakuckání/. Podobným zařízením jsou i zvířecí instinkty. Útěkový instinkt zajišťuje do jisté míry život bezbranného zajíce. Mateřský nebo obecněji rodičovský instinkt zajišťuje život bezmocného mláděte.

Prvým úkolem biologie je tato rozmanitá zařízení zjistiť a vyšetřit jejich funkci. Druhým úkolem je vysvětlit vznik těchto zařízení. Instinkt je do značné míry zděděný neproměnný způsob chování, stejný pro týž živočišný druh. V jeho fungování není nic záhadného, neboť je pravidelné a málo proměnlivé. Ale nevíme, jak se určitý instinkt vyvinul. Instinkty zvířecí jsou ovšem v podstatném vztahu k tělu zvířete a okolí zvířete. Vznik určitého instinktu /na př. odletu do teplých krajín na zimu/ je tedy otázka ne pouze psychologická, nýbrž týkající se tělesné stavby, prostředí a jiných okolností.

Dříve se mluvilo antropomorfně o pudu sebezachování a pudu zachování rodu. To je teleologismus, který psychologie zavrhlá. T.zv. pud sebezachování se skládá u zvířete z několika instinktů /potravní, utočný, útěkový a j./. Místo o pudu zachování rodu mluví psychologie o pudu pohlavním a rodičovském. U člověka se vyskytuje někdy vědomá činnost za účelem sebezachování /na př. skrývá se před nebezpečím, jde k lékaři/, nebo vědomě chce mít děti, ale v tom případě to není bezděčný pud.

Instinktivní jednání zvířete má z lidským chtěním někdy podobné cíle /na př. nasycení, pohlavní ukojení/; předpokládáme, že je to v těchto případech také spojeno s prožíváním. Instinkt se vyznačuje další společnou vlastností s lidským vědomým jednáním, a to vytrvalostí /na př. v hledání potravy, v pokusech o osvobození ze zajetí/. Někdy u zvířat pozorujeme, že k dosažení pudového cíle volí různé způsoby jednání, které nejsou vrozené. Pak už tu není neměnný instinkt, nýbrž pojí se k němu něco dalšího. Zvířata jsou účelivá a ve svém jednání tvořivá. Naprosto neměnný instinkt jest jen abstrakcí. Vyšší živočichové jako ptáci a ssavci mají chování značně proměnné podle zkušeností a okolností.

Účelivost, jevící se v tom, že úspěšné chování se po druhé opakuje spíše než neúspěšné, je vlastností živočichů, která je pro zachování života velmi užitečná. Je otázka, zda se naučené vhodné jednání předává též potomkům. Napodobení k tomu vede určitě, ale byla

vyslovena domněnka, že se získaná vhodná jednání dědí. Mc Dougall konal v tomto směru velmi pečlivé pokusy s krysami. .

Proti kladným výsledkům těchto pokusů byly vzneseny různé námitky, poněvadž převládalo učení, že se získané vlastnosti nedědí. Tato otázka není v psychologii dosud rozřešena. /O jiných získaných vlastnostech dokázal Lysenko, že se mohou dědit/.

Vhodnost různých fyziologických zařízení a různých instink-tů pro život se vysvětluje dvojím způsobem:

1. zánikem nepřizpůsobených živočichů /Darwin/

2. zděděním získaného přizpůsobení /Lamarck/.

V prvním případě se předpokládá proměnlivost, a to dnes hlavně náhodná proměnlivost skokem u zárodečných buněk /mutace, které je možno vyvolávat dnes i experimentálně/; v druhém případě by byla činitelem vývojovým učelivost, obecněji schopnost individua přizpůsobit se novému prostředí. Kdežto první způsob je náhodný, je druhý způsob /velmi málo probádaný a některými vědci dosud zavrhováný/ založen na principu, který sám sebou zaručuje /v jistých mezích/ úspěch.

Tvrdí-li se, že zvířecí instinkty jsou účelné, znamená to jen, že jsou to zařízení často udržující život. Projevuje-li zvíře učelivost, je to něco víc než neměnný instinkt /který jest jen mezným pojmem/. Učelivost živočichů je jejich podstatná vlastnost, která přispívá velice k udržení jejich života. U člověka je stupňována; za to instinkty lidské jsou velmi neurčité. Zvířata nalézají vhodné jednání často pokusně; tato metoda /" pokus a omyl " / je za se zařízením podporujícím udržení života. U člověka nastupují ještě vyšší způsoby hledání vhodných reakcí /z části již u ssavců ostatních/ - intelligence. Teprve tím je dána účelnost v plném slova smyslu. Pokusy a učelivost jsou předstupni účelnosti, ale nejsou doprovázeny vědomím cíle, ačkoli pravděpodobně existuje prožívání zdaru a nezdaru. Tu pak ještě jde o souvislost těchto pocitů s objektivní vhodností: hlad nám působí nelibost, jídlo libost, nasycení spokojenost; ale vždycky se libý cit s tělesným prospěchem nekryje.

William Stern vyslovit tvrzení, že lidská osobnost je účelný celek, který sleduje cíle sebezachování a seberozvoje. Tuto myšlenku rozvedl ve filosofickém díle Personal Sache /3 díly/, v knížce " Studien zur Personwissenschaft I. a v "Psychologii na personalistickém základě". Ale tato myšlenka je z právě uvedených důvodů nesprávná. Člověk koná celou řadu účelných jednání, která často tvoří celou soustavu, ale v duševním životě člověka nepozorujeme

jediný vědomý účel, ze kterého by vyplývalo všechno ostatní, ani účel sebezachování ani seberozvoje. Někteří lidé mají vědomý jediný účel života, ale tím není jejich duševní život plně vystižen. Je to vždy účel teprve získaný.

Proto se pokusili psychologové zavést do duševního života účely nevědomé. Alfred Adler tvrdí, že člověk má nevědomě /ale z části i vědomě/ jednotný cíl života, kterému se podřizuje všechno jeho duševní život. Příklad takového cíle: „já chci být první“ nebo „nikdo nesmí mít víc než já“ nebo „nikdo mi nesmí poroučet“. Adler hledá v lidech především cíle egoistické, které prý vyplývají z nevraživosti a pocitů méněcennosti a snaží se v nich vzbudit životní cíl altruistický. Adler má pravdu v tom, co před ním zjistil Freud, že mnohá lidská jednání vyplývají z původně vědomých, postojů dětských, které se staly nevědomými /jako na př. „každý se musí všimnout mně“, „když to nejde podle mého, tak nehraju“/, ale stěží jde o postoj jediný.

V člověkově životním postoji je tedy obsaženo sledování cílů, kterých si ani nemusí býti vědom, poněvadž jsou to dětské cíle, které přešly v automatické jednání nebo do podvědomí. Ale tím není dána jednota osoby. Naopak tyto postoje si zpravidla odporují, tak jako dítě v jednom okamžiku chce jednu věc a v druhém opak.

V člověku je velké množství impulsů, které teprve musí býti zpracovány tak, aby vzniklo jednoznačné jednání. To se děje z části vědomou úvahou, tedy účelností vědomou, zčásti již bezděčně. Tak na př. u některých lidí dochází velmi rychle k rozumnému jednání ne proto, že by lépe uvažovali, nýbrž jejich způsob syntézy podnětů je rychlý a jednoznačný. V tomto směru jsou mezi lidmi značné individuální rozdíly; jde o schopnost rozhodovati, která je kvantitativně nestejná; tak na př. trpí nervovým oslabením. Rozhodnost je jedna z celkovitých schopností člověka a tato celkovitost přesahuje z nitra na celý okruh člověkovy působnosti /na př. v organizačních schopnostech/.

Kromě rozhodnosti můžeme u člověka pozorovat ještě jiné vlastnosti, které dopomáhají k jednotnosti jeho osobnosti. Tak je to mimo jiné vytrvalost. Rozhodnost a vytrvalost jsou dvě stránky vůle, o které někteří psychologové tvrdí, že je to jednotná schopnost, jiní to popírají /podobně jako je to s inteligencí/.

Činnost vůle i činnost inteligence jsou z části vědomé a patří mezi nejvyšší činnosti duševní, v nichž pociťujeme samostatnost svého já. Jsou to však zařízení, která mají i stránku nevědomou /na př. nápady u inteligence se rodí samy/; vůle a inteligence

jsou dispozice, t.j. trvalé vlastnosti. Obě tyto dispozice spolupůsobí svou činností, že lidský duševní život je celkem vysoce organizovaným, v němž můžeme účelně dosahovat různých cílů.

Jsou to podmínky jednoty rázu formálního, t.j. k čemu směřují, to se mění od člověka k člověku a od případu k případu. Naproti tomu materiální cíle jsou různé a nelze je převést na jediný.

Jednota duševního života je dále zajišťována jeho setrvačností a jeho plastičností. Této protikladné stránky osobnosti si všiml již W. Stern, který si všiml jednoty osobnosti po stránce formální. Setrvačnost uchovává v podobě paměti, zvyků, automatismů vhodné přizpůsobení z dřívějška; plastičnost /která v sobě zahrnuje inteligenci, kdežto vůle je bližší setrvačnosti/ má význam v situacích nových. Tuhá setrvačnost škodí stejně jako plastičnost měkká. Pevné setrvačování je dobré stejně jako plastičnost pružná. To je řečeno obrazně, ale srozumitelně; ostatně se ^{tyto} vlastnosti dají u lidí i objektivně zjišťovat.

Stern tedy míní, že osobnost má řadu vlastností, které zaručují její jednotu, trvání a rozvíjení. Je "účelným" celkem ve stejném smyslu jako živé tělo, je totiž celkem, který má zařízení udržující jeho celost.

Daleko vědecktěji se zabýval těmito otázkami Freud. Zasluhou Freudovou po této stránce je, že důsledně uplatnil v psychologii hledisko kausální i tam, kde to dříve nebylo zvykem. Freud je determinista, t.j. je přesvědčen, že každý duševní úkaz má příčinu a podmínky, z nichž plyne /-i když je to úkaz nový, který není součtem starých/. Na lidské sklony se dívá stejným způsobem jako na přírodní síly. Záměrně ruší obvyklé morální hodnocení rozmanitých duševních hnutí, aby dosáhl objektivního hlediska.

Rovnováhu duševního člověka zajišťuje podle Freuda princip libosti /vyhledávání libosti, vyhýbání^{se} nelibosti/, který však je příliš primitivní a musí být ve vývoji dítěte nahrazen ohledem na vzdálenější následky /„princip reality“ /čili- řekli bychom-rozumem. Nelibosti zažité při dětských pudových projevech vedou k zábránám, jež potlačují i později tyto projevy a to, co s nimi asociativně souvisí. U neurotiků se to děje nerozumně. Rovnováha a jednota osoby není zajištěna; já /které má i složky neuvědomělé/ se neustále musí snažit najít syntésu mezi pudovými sklony /"To"/ získaným hodnocením /Nadjá/ a skutečnosti. Ne vždy se to daří. Freud tedy zavádí: 1/ protiklady uvnitř osoby, 2/ ucelující schopnost já chápe širě než vědomý rozum a vědomou vůli, což obojí je správné. Dále rozlišuje dva

stupně přizpůsobení /princip libosti - nižší a princip skutečnosti - rozumový/. Jeho pojetí jednoty osoby je správnější; není to jednotá abstraktní, nýbrž je to výsledek utkání sil. Tato sjednocenost a harmonie má stupně a nebývá zpravidla dokonalá. Obsahové účely, které člověk sleduje, jsou pak podle něho velmi různé.
